

EÖRSI GYULA

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről

I.

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség problémái a polgári jogi felelősség elméletében bizonyos értelemben kulshelyzetet foglalnak el. A vétkességi elv hosszú ideig tartó egyeduralma ugyanis éppen ezen a területen tört meg a burzsoá jogban, és pedig végső fokon egy a kapitalizmuson túlmutató jelenség, a „veszélyes üzemeket” létrehozó ipari forradalom következtében. Így azután — nyíltan vagy leplezetten — szinte két polgári jogi felelősségi rendszer jött létre egymás mellett. Az egyik a vétkes okozáson, a másik vétkességtől független okozáson — javarészt a veszélyes üzem működésén — alapult. Miután pedig azok a termelőerők, amelyek a termelési viszonyok közvetítésével ezt az újabb felelősségi alakzatot létrehívták, továbbfejlődtek, a szocialista társadalmi-gazdasági rendszer kivívását és felépítését kívánták meg, megváltozott tartalommal, újjaalakulva fennmaradt ez az új, végső fokon e fejlett termelőerőkhöz igazodó felelősségi alakzat is. A modern technika újfajta károsításokra és újfajta védekezésre ad lehetőséget; ezen alapulnak a veszélyes üzem felelőssége szabályozásának hasonló vonásai e két ellentétes társadalmi rendszerben. A károkozók és károsultak eltérő helyzete, a gazdasági rendszernek az egyik társadalomban közvetlenül a profit, a másikban közvetlenül a szükségletkielégítés szolgálatába állítása, ennek következtében az elvileg-technikailag adott védekezési lehetőségek kihasználásának minőségében és fokában jelentkező lényeges eltérés pedig lényeges tartalmi különbségekre vezet a két ellentétes társadalmi rendszer szabályozásában.¹

Ehhez járul még egy lényeges körülmény. A szocialista forradalom a polgári jogi felelősség vonatkozásában nemcsak azzal járt, hogy a technika fejlődése és az emberekről való gondoskodás célkitűzése megnövelte a veszélyes üzem kártételeiért való, vétkességtől független felelősség jelentőségét. Vele járt a szocialista jogtudományban az utolsó évtizedben már szinte egyöntetű az a felfogás is, hogy a polgári jogi felelősségnek a vétkesség elvén kell nyugodnia, mert a szocialista erkölcsi jogi felfogással csak az egyeztethető össze, ha az emberek hibás magatartásukért felelnek, nem pusztán egy okozati láncban való lélektelen részvételükért.² Ha pedig a vétkesség az alapelv,

¹ Tartalmi különbségen itt nem annyira a szabályozás jogi tartalmát értjük, mint inkább szerepét és hatását a társadalmi viszonyokra, szemben a szabályozás jogi megoldásával, mint ebben a viszonyban formai oldallal.

² Még JAJCSKOV is, aki pedig a szovjetorosz ptk. 403. és 404. §-ában megnyilvánuló, vétkességen, illetőleg fokozottan veszélyes tevékenységen alapuló felelősséget két egyenrangú felelősségi alapesetnek tekinti, de lege ferenda azon az állásponton van,

akkor felmerül a kérdés; hol a helye a fokozottan veszélyes tevékenységért való felelősségnek? Annál is inkább felmerül ez a kérdés, mert hiszen a veszélyes üzemek kártételei a polgári jogi felelősség területén a leggyakrabban előforduló tényállás csoport.³ A vétkességi elv súlya is megnövekedett tehát és a fokozott veszéllyel járó tevékenység elleni védekezés súlya is, az utóbbi pedig az előbbi kereteibe nem fér bele, mert hiszen ebben az utóbbi esetben éppen nem a vétkes okozás, hanem a fokozott veszéllyel járó, egyébként megengedett tevékenység az a tipikus kár-ok,⁴ amely ellen a védekezésnek irányulnia kell.

A veszélyes üzemek fokozott felelősségével kapcsolatos további sajátos elméleti problémákat vet fel az a tény, hogy a veszélyes üzemek jórésze *egyre kevésbé veszélyes*. Aligha akad valaki, aki a modern, automatikus, az emberi figyelem esendő voltát semlegesítő balesetelhárító berendezésekkel felszerelt vasuton való utazást veszélyesebbnek tartaná, mint a hajdani utazásokat postakocsin, vagy aki nagyobb veszélyt lát a modern óceánjárókban, mint a régi vitorlás bárkákban.

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség széles területein tehát éppen a veszélyesség vált problematikussá. Ennek ellenére azonban az intézmény jó erőben van, és általában mindenütt tért nyer. A veszélyes üzem fokozott felelőssége tehát *egyre kevésbé veszélyes tevékenységért való vétkességtől független felelősséget jelent egy olyan polgári jogi felelősségi rendszerben, amely a vétkesség elvi alapján áll, és amelyben ez az egyre jobban eltűnő veszélyesség egy egyre növekvő kivételes felelősségi alakzat jogpolitikai forrása.*

II.

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség megmagyarázására irányuló *burzsoá* nézetek némi tanulsággal szolgálhatnak, ha megoldásaik nem is elégíthetik ki a szocializmust építő viszonyokra szabott szocialista szabályozás elvi alátámasztásának igényeit.

I. A francia jogterület megoldási módjait általában az a törekvés jellemzi, hogy az akkori céloknak megfelelő gyakorlati megoldásra jussanak anélkül,

hogy az új szovjet polgári törvénykönyvben a vétkességet kell a polgári jogi felelősség alapelveinek megtenni. (A károkozásból eredő kötelek rendszere a szovjet jogban. A szovjet jog kérdései. Tanulmánykötet. A Moszkvai Egyetem kiadása, 1957. 173. p.)

³ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 1959—60. évi III. éves joghallgatóinak egy csoportja közreműködésével megvizsgálásra került a Legfelsőbb Bíróság 200 ítélete szerződésen kívüli tilos magatartással okozott károk ügyében, az 1956—1959. évekből. Ezek közül 88 vonatkozott a veszélyes üzemek működéséből eredő károk területére. Ebben a számban nincs benne az eltérő felelősségi alakzat körébe tartozó 33 üzemi baleset, bár ezek javarészeben is összefüggött a károsodás valamely fokozottan veszélyes tevékenységgel, viszont benne van az a 21 eset, amelyben veszélyes üzemek összeütközéséről volt szó, és ezért a vétkesség kérdését kellett elsősorban vizsgálni.

⁴ A „tipikus kár-ok”, valamint a „releváns ok” kifejezéseket abban az értelemben használjuk, amilyen értelmet azoknak „Az okozati összefüggés problémái a polgári jogi felelősség-területén” c. tanulmányban (Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, I. köt. (1958.) 2. sz.) tulajdonítottunk. A tipikus kár-ok tehát olyan kár-okot jelent, amely a károsodások nagy számában szerepel okként, továbbá a polgári jogi felelősség eszközeivel visszaszorítható, és ezért a jogalkotónak azt a felelősségi rendszer megalkotásánál figyelembe kell vennie, a releváns ok pedig az egyes konkrét károsodásnak az az oka, amely a felelősség szempontjából figyelembe jön.

hogy a törvényen alapuló objektív felelősség intézményét elismernék. A jogellenesség és vétkekesség azonosításával operálnak, a vétkekesség, illetőleg a szerződéses garanciavállalás fikcióját alkalmazzák, és ezzel igyekeznek megóvni a polgári jogi felelősség egységét.⁵ A főbb megoldási irányok a következők:

a) A Code civil 1384. §-a értelmében „a dolgok tettéért” őrizőjük felel. Ez a szabály csupán annyit mond, hogy az ember az 1382. §-ban megállapított feltételek megléte esetén nemcsak a közvetlenül a saját maga által okozott károkért felel, de azokért is, amelyeket olyan személyek okoztak, akikért ő felelősséggel tartozik, és azokért is, amelyek az őrizetükben levő dolgok által keletkeztek. Az 1384. § tehát nem önálló felelősségi forma. Nem állítható szembe az 1382. §-sal. Mégis többen így járnak el avégből, hogy megmagyarázzák a veszélyes üzemért való felelősséget. A „dolgok felelősségét” (responsabilité des choses) egyesek úgy különböztették meg a „tettekért való felelősségtől” (responsabilité des faits), hogy a mindkettőre irányadó „faute” kifejezést, amelyet az 1382. § tartalmaz, az előbbi esetben objektív, az utóbbiban szubjektív színezetet nyerjen.⁶

b) Bizonyos esetekben szerződésileg hallgatólagosan elvállalt garancia-kötelezettségre vezetik vissza a fokozott felelősséget, azt sem kívánva meg, hogy ezt az elvállalást kísérő körülmények alátámasszák.⁷

c) A joggyakorlat azzal is operál, hogy a károsodást a vétkekesség megdönthetetlen bizonyítékának tekinti, és ilyenformán a vétkekesség megdönthetetlen vélelmének segítségével valósítja meg a valójában objektív felelősséget.⁸

d) A belga joggyakorlatban a Code civil 1382. §-ában használt „faute” kifejezést — ahol ez indokoltnak látszik — objektív értelemben fogják fel.⁹

Mindezek a felfogások a kérdés lényegét megkerülik, és ezért számunkra nem sok elméleti tanulságot nyújtanak.

2. A német—osztrák burzsóá jogtudomány sokkal spekulatívabb jellegének megfelelően, igen sok elméletet produkált. Ezek dogmatikai érde-
me,

⁵ Találón mondja MARTON Géza, hogy a francia elmélet jellemzője a szubjektív „faute”-fogalom, ha morális alapokra fektetésről van szó, és objektív „faute”-fogalom, ha a gyakorlati következményekről (Les fondements de la responsabilité civile. Paris, Sirey, 1938. 45. pont). Emellett a francia jogirodalomban is vannak hívei az objektív felelősségi rendszernek. Ezek a felelősséget a vétkekesség helyett a létrehozott kockázatra (risque créé) javasolták visszavezetni. Ennek az irányzatnak fő képviselői SALEILLES és JOSSERAND voltak. (Ld. pl. JOSSERAND: Cours de droit civil positif français II. köt. Paris, Sirey, 1912. 416—417. pont.)

⁶ Ld. PLANIOL—RIPERT: Traité élémentaire de droit civil. II. köt. 1947. 1044.s köv. pontok.

⁷ Ld. PLANIOL—RIPERT: i. m. 919., 931—932., 957—962. pontok, JOSSERAND i. m. 417., 486—487. pontok. Ez az érvelés általában csak arra az esetre szól, amikor szerződési viszony van a balesetet okozó és a károsult között. Egyébként az érvelés visszája is tapasztalható: akit szívességből vesznek fel járműre, azt a francia gyakorlat úgy tekinti, mint aki felkérkedése által hallgatólag lemondott volna a fokozott felelősség-nyújtotta előnyökről. A hallgatólagos garanciára hivatkozás egyébként helyenként a német irodalomban is felbukkan, pl. a BGB motívumaiban (I. köt. 244. p.) is (ld.: UNGER, Joseph: Handeln auf eigene Gefahr. Jhering Jahrbücher, 30. köt. (1891)383. p., sőt a legutóbbi évek magyar alsóbírósági gyakorlatában is előfordult, hogy az ingyenes felelősségi igényét a bíróság azon az alapon utasította el, hogy az utas felkérkedése tényével lemondott a fokozott felelősséghez való igényéről. A Legfelsőbb Bíróság ezt az érvelést nem tette a magáévá.

⁸ Ld. PLANIOL—RIPERT i. m. 916. pont.

⁹ Ld. PLANIOL—RIPERT i. m. 919., 957. pont.

hogy elismerik az objektív felelősség kiterjedését; tartalmi hiányosságaikkal a továbbiak során foglalkozunk.

Ezeknek az elméleteknek három, egymással többnyire kombináltan elentkező gyűjtőpontja van: az *érdekelv*, a *prevenciósvelv* és a *méltányosság elve*.

Az *érdekelv* a fejlett, a monopolkapitalizmusba való átmenetet előkészítő liberálkapitalizmus szülöttje, amely a jogtudomány területén leküzdötte azokat a nyűgöket, amelyekkel az egyre fejlődő forgalmat a feudális erők elleni harc idején és azt követően az emberi egyéniség elismerése jegyében meghirdetett, kidolgozott és eluralkodott akaratomélet gátolta. A *prevenciósvelv* és a *méltányosság elve* viszont már a monopolkapitalizmus terméke. Ekkor az elvont egyént (a burzsoát) a burzsoá ideológusok tudatában az elvont társadalom (a burzsoá társadalom) váltotta fel, az „egyéniesség”-re apellálást a „társadalm”-ra apellálás. Ekkor már nem az egyes tulajdonosok magánérdeke nevében, hanem valamiféle valójában nem létező, homogénnek elképzelt vagy feltüntetett társadalom nevében igyekeztek fellépni a „társadalmellenes” erők ellen. Ekkor ezt az „egységes” társadalmat — ellenségei elleni kíméletlen fellépésen kívül — úgy is igyekeztek szolgálni, hogy a kizsákmányoló rendszer alapjait nem érintő engedményekkel akarták a forradalmi mozgalmak vitorlájából a szelet kifogni, a társadalom harmónikus együttműködésének a látszatát kelteni és az élgedetlenkedőket megosztani, belenyugváásra indítani. Ez a törekvés ismét tápot adott az *érdekelv*nek, és pedig a polgári keretek között új, nem individualista, hanem „kollektivistista” színezetet adván neki. Alapjában ez a három elv szolgált tehát a veszélyes üzem és minden más objektív felelősségi alakzat megmagyarázására.

a) Az *érdekre* alapozó felfogások, amint arra utaltunk, önmagukban is megtették az utat az individualista szemlélettől az említett értelemben „társadalmi” szemléletig.

aa) Kiindulópontul voltaképpen az individualista színezetű casus nocet domino elvének visszájára fordítása szolgált. Ez a visszájára fordítás az elv eredeti értelmével azonos elvi alapon nyugodott. Azt az elvet ugyanis, hogy a tulajdonos viselje a kárt, úgy fordították meg, hogy az viselje a kárt, akinek a dolga azt okozta. Az indokolás ugyanúgy hangzik, mint a casus nocet domino eredeti felfogása esetén: aki az érdekelt, aki a hasznokat élvezi, az viselje a károkat. A különbség: releváns érdekelté nem az lett, akinek a dolgát veszélynek kitették, hanem akinek a dolga a veszélyt megtestesítette. Így jött létre a Handeln auf eigene Gefahr tétele: kiki a saját veszélyére tevékenykedjék.¹⁰

bb) Az említett értelemben fokozódó „társadalmi” szemlélet nyilvánul meg abban a nézetben, amely szerint bizonyos hasznos tevékenységfajták mások megkárosítására vezethetnek; ilyen módon érdekösszeütközés keletkezik. Az érdekösszeütközés megoldása az, hogy a „túlnyomó érdek” (überwiegendes Interesse) győz, a közhasznú tevékenységet megengedik, ugyanakkor azonban a vele járó károsításokért felelősséget állapítanak meg, mert

¹⁰ Ld. leginkább: UNGER i. m. Ezt fejleszti tovább az „aktív érdekelttség” (aktives Interesse) tétele, amelynek lényege: akitől valamilyen vállalkozás függ, annak kell gondoskodnia a károk megelőzéséről, elhárításáról, kiegyenlítéséről. Fő képviselője Adolf MERKEL (ld. MERKEL, A.: Juristische Enzyklopädie. V. kiad. Berlin, 1913. 705. §., MARTON i. m. 64. pont).

a közhasznú tevékenység költségei nem háríthatók át a kívülálló véletlenül károsodó egyénekre.¹¹

cc) Ennek a felfogásnak egyik, a veszélyes üzemek szempontjából különösen fontos változata az, amely abból indul ki, hogy a károkozást megelőző állapot mindig a veszélyeztetettség (Gefährdung) állapota. Akinek érdekében a veszélyt előidéztek, annak helyt kell állnia (Gerfährdungshaftung), és pedig akár mert vétkesen idézték azt elő, akár mert a tulnyomó érdek elve alapján megengedetten; aki pedig a saját érdekében kiteszi magát egy más által előidézett veszélynek, maga viselje a következményeket (Gefahrtragung).¹² Ez az elmélet tehát az egész felelősségi rendszerből kiküszöböli a vétkességet mint alapelvet; helyébe az állítólag könnyebben felismerhető „veszélyeztetés”-t állítja, amelyet *minden* károkozásnál fennforogni látni vél, és pedig éppen a bekövetkezett károkozás által bizonyítottan. Aligha kétséges, hogy ilyen körülmények között a „veszélyeztetés” kategóriájának nincs önálló értéke a felelősség megalapozása szempontjából.

dd) A leginkább „társadalmi” felfogás abból indul ki, hogy a társadalomban csak annak a vállalkozásnak van létjogosultsága, amely az üzemi költségeket maga tudja fedezni. Ha erre nem képes, semmilyen érdek sem szól fenntartása mellett. Ha pedig ez így van, akkor az okozott károkért a vállalatoknak helyt kell állniuk, azokat bele kell kalkulálniuk üzemi költségekbe, tehát szolgáltatásaik árába. Ilyen módon e kiadásokat a vállalat és rajta keresztül fogyasztói összessége viseli.¹³ Ennek a felfogásnak a továbbfejlesztése jelentkezik abban, hogy a felelősség kérdését mindinkább feloldják a *társadalmi kárelosztás* gondolatkörében. A fő célnak azt tekintik, hogy ne a károsultnak kelljen viselnie a kárt, hanem viselje azt a „társadalom”. Ennek fő eszköze pedig a *biztosítás*, vagyis a kockázatnak díjfizetés ellenében a biztosítótársaságra hárítása. Ez arra is tekintettel, hogy az üzembentartó vállalattal szembeni regresszus lehetőségét a balesetet okozó alkalmazott vétkessége esetére is sokan kizárják azt jelenti, hogy a felelősséget megszüntetik és a kárelosztást merőben kalkulációs, biztosítás-technikai kérdésként kezelik.^{13a)}

b) Ezeket az elméleteket színezi a *méltányosság* és a *prevenció* gondolata.

aa) A *méltányosság* ezekben az elméletekben az arra hivatkozást jelenti, hogy a vállalat jobban elbírja a kárt, mint a károsult, különösen miután azt a fogyasztóra tudja hárítani. Ilyen körülmények között a jog „szociálissá” válása megkívánja a vállalat helytállását. A vállalat alkalmazottjának károsodása esetén hajlandók figyelmen kívül hagyni azt, hogy a munkás nemcsak a munkáltató, de a saját érdekében is dolgozik; nem egyszer hivatkoznak a munkáltató gondoskodási kötelezettségére, valamint a munkás neveltetésének, áttekintési képességének és takarékoságának hiányára, — arra, hogy e

¹¹ Fő képviselője Rudolf MERKEL (ld. MERKEL, A. i. m. 708. §., MARTON i. m. 67. pont).

¹² Ld. MÜLLER-ERZBACH-Rudolf: *Gefährdungshaftung und Gefahrtragung*. Archiv für die civilistische Praxis, 106. köt. (1910.) 309—476. p.

¹³ Fő képviselője Viktor MATAJA (Das Recht des Schadenersatzes vom Standpunkt der Nationalökonomie. Wien, 1888.) és a közgazdászok között SISMONDI. (Ld. MÜLLER-ERZBACH i. m. 341. p.)

^{13a)} Ld. erre nézve a Karl OFTINGER által adott irodalmat (Schweizerisches Haftpflichtrecht, 1. köt. Zürich, Polygraphischer Verlag A. G., 1958. 32. p.)

rossz tulajdonságai miatt a munkás nem tud megfelelő vagyoni eszközöket tartálékolva előre védekezni a baleset kockázata ellen.¹⁴

bb) Rámutatattak arra is, hogy a felelősségnek az érdekeltre háritása preventív hatást is kivált: az érdekeltet abban is érdekeltté teszi, hogy igyekezzék védekezni a károsítás ellen. A magyar irodalomban különösen *Marton Géza* érdeme ennek a tényezőnek a kiemelése, bár az ő felfogása szerint ez az elv voltaképpen csak a vétkességen alapuló felelősség terepnumán érvényesülhet.¹⁵

Mindezek az elméletek megalkotóik szándékaitól függetlenül tőkés gondolat körben fogantak.¹⁶ A vállalkozások szempontjait fejezik ki. Alapjuk az, hogy a hasznothajtó vállalkozásnak üzemi költségei vannak. Ezek az üzemi költségek sokfélék: gépek kopása, avulása, emberek halála vagy megkárosítása. Ezek viselésének alapvető módja: viselje az üzem, és szolgáltatásai árába azokat belekalkulálva háritsa át a társadalomra. Ami pedig a munkásokat illeti, azokkal szemben méltányosságot kell gyakorolni, mintegy gyámkodni kell felettük, gondoskodni kell róluk, nehogy magukról gondoskodjanak, hiszen szükséges, de nem teljes értékű emberek. „Richesse oblige” — hirdette *Unger*; ő úgy értette, hogy a gazdagság kötelez a szegényekkel szemben, de valójában mégis azt fejezte ki, hogy a gazdagság a gazdagot a gazdagok osztályával szemben kötelezi még bizonyos áldozatokra is a közös érdek: a tőkés osztályuralom biztosítása érdekében. Ami pedig a prevenciót illeti, ez tőkés körülmények között valójában prémiumtűzést jelent. A vállalat profitöbbléként megtartja azt az összeget, ami a fogyasztókra már átháritott kártérítési átalányösszeg és a kártérítésre ténylegesen kifizetett összeg különbözeteként mutatkozik. Ez olyan védekezésre indíthatja a vállalatot, amelynek költségei ezt a várható profitöbbléket nem haladják meg. Ezen túlmenően azonban a fogyasztókra átháritás ténye lefegyverez. Táplálja a fatalista hajlamokat, amelyek — már csak azért is, hogy a tőkés erkölcsi felelősségét a balesetekért elmosás — a balesetek forrásait szinte kiküszöbölhetetlen, állandóan jelentkező természeti tényezőnek tekintik. A prevenció tehát ilyen viszonyok közepette szükségképpen nagyon korlátozott, mert a profitszerzés egész mechanizmusa ellene hat. A jogos és jogellenes, vétkes és vétkes magatartás megkülönböztetése ilyen körülmények között másodrangúvá, csupán moduláló jelentőségűvé lesz, ez pedig lényegében megszünteti a felelősség intézményét is. A felelősség helyébe a kárviselés lép: *merőben kalkulációs és könyvelési kérdés lesz a felelősség kérdéséből.*

Érthető, hogy ezt az egész gondolatkört a szocialista jogi felfogás a maga egészében elutasítja, ugyanakkor, amikor bizonyos elemeiről el kell ismerni, hogy eltorzítva bár, de valamit kifejeznek a helyes megoldásból is. Különösen a korábban csak hangoztatott *prevenció gondolat* valóraváltására, és eközben az önálló elszámolással kiépített *vagyoni érdekelttség ösztönző hatá-*

¹⁴ Ld. MÜLLER-ERZBACH i. m. 452. p. G. RÜMELIN azzal érvel, hogy a munkáltatónak nagyobb a teherbíróképessége, mint a munkavállalóé (Culpahaftung und Causalhaftung. Archiv für die civilistische Praxis, 88. köt. 1898. 301. p.)

¹⁵ A prevenció par excellence terepnuma a vétkesség, írja MARTON Géza (i. m. 110. pont). A német irodalomban különösen MÜLLER-ERZBACH emelte ki a prevenció nagy jelentőségét (i. m. 322.).

¹⁶ Ld. egyebek között ANTYIMONOV bírálatát e nézetek alapvető jellegéről (Polgári jogi felelősség a fokozott veszélyforrás által okozott károkért. Moszkva, 1953. I. fejezet).

sának e célra, a fokozottan veszélyes tevékenység kártételei elleni védekezés céljára való felhasználására utalunk.

III.

A *szocialista* megoldások¹⁷ középpontjában az a helyes gondolat van, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység egyrészt gyakori forrása a károsodásnak, másrészt a fokozott, vagy inkább különleges típusú veszély nem eleve adott, hanem leküzdhető körülmény. Minthogy pedig a polgári jogi felelősség legfőbb rendeltetése a megelőzés, a fokozott veszéllyel járó tevékenységhez, amely gyakran vezet károsodásra, de amelynek különleges veszélyessége leküzdhető, polgári jogi felelősségnek kell járulnia, feltéve, hogy a polgári jogi eszközök alkalmasak specifikusan e különleges veszély leküzdésének előmozdítására. A polgári jogi felelősség speciális szankciója, a kártérítés erre alkalmas. Ha a polgári jogi szankció ebben a körben nem a *vétkes* okozás mint tipikus kár-ok ellen irányul, hanem a *különleges veszéllyel* járó tevékenység során bekövetkező károkozás ellen, a vétkességre tekintet nélkül, akkor az *üzembentartó érdekeltté válik a balesetek minden eszközzel való megelőzésében.*

E felfogás mellett tehát az érdeknek nincs elsődleges, önfényű szerepe; a felelősség nem a saját érdeknek mások veszélyeztetése árán való kielégíthetése ellenében kivetett, ámde a fogyasztókra áthárítható adója. Az érdek szerepe *másodlagos*: felhasználásával valósul meg a preventív hatás. Az érdek nem úgy kapcsolódik be, hogy aki a veszélyes üzem hasznait szedi, az viselje a károkat, hanem úgy, hogy az üzembentartó anyagi érdeke a károkozás megelőzése. Az „aki a haszon, azé a kár” elve nem adja meg a felelősség alapját, legfeljebb igazolni próbálja a haszonhoz való jogosultságot; — még kevésbé adja meg annak magyarázatát, hogy miért nem terjed ki a felelősség az erőhatalom-okozta károokra. Az érdekelttség nem a *raison d'être*-je a vétkességre tekintet nélkül fennálló felelősségnek, hanem csupán eszköze, mint bármely más, pl. a vétkességen alapuló polgári jogi felelősségi alakzatnak. Az önálló elszámolás rendszerében működő vállalat pl. egyaránt érdekeltté válik a vétkesen és a fokozottan veszélyes tevékenység által okozott károk megelőzésében, mert hiszen a kártérítés az ő hasznát (a nyereségvisszatérítést stb.) csökkenti.

E felfogás mellett továbbá a különleges veszély sohasem valamely üzemben, gépben, energiában rejlik, amelyért gazdája, aki használja, hasznait húzza, helytállni tartozik, hanem mindig valamilyen *emberi tevékenységben*. Nem az üzem vagy a gép veszélyes, hanem működtetése, nem az energia, hanem felhasználása. Nem a hasznothajtó tárgyakért felel az ember, hanem magatartásáért. Mint még látni fogjuk, ez a tétel nemcsak a vétkességen alapuló felelősség területén érvényes, de a különleges veszéllyel járó tevékenységért a vétkességre tekintet nélküli fennálló felelősségre is áll.

Míg tehát a burzsoá felfogás a veszélyes üzem működéséből eredő károkért fennálló fokozott felelősséget az érdekkielégítésből folyó helyt-

¹⁷ Ld. főként ANTYIMONOV id. monográfiáját, ezenkívül az újabb szovjet irodalomban JOFFE, O. Sz.: A felelősség a szovjet polgári jogban. A leningrádi egyetem kiad. 1955. IV. fejezet 6. §., JAJCSKOV i. m. 165. s köv. p. 181. s köv. p. stb.

állási kötelezettségre vezeti vissza, és ezt egészíti ki a megelőzés és a méltányosság szempontjával, addig a szocialista felfogás a megelőzésből indul ki, és ezt szolgálja az érdekeltiség felhasználásával.

Ebből az következik, hogy a fokozott veszélyességnek olyan tevékenység az alapja,

a) *amely a vétkességre tekintet nélkül is gyakran vezet vagy vezethet károsodásra,*

b) *amelynek különleges veszélyessége ellen vétkes magatartás hiányában is a siker kilátásával veheti fel a polgári jogi felelősség intézménye a harcot.*

Az első elem hiánya esetén nincs szükség külön, törvényben szabályozott felelősségi alakzatra, az utóbbi hiánya esetén pedig nincs erre lehetőség. Ha a polgári jogi felelősség eszközeivel való társadalmi befolyásolás eleve lehetetlen, akkor megelőzésről beszélni sem lehet és a netáni reparáció felelősségi célokat nem, legfeljebb méltányossági vagy más hasonló célokat szolgálhat. E második elem nélkül továbbá nem magyarázható meg, hogy miért van szükség a veszélyes üzem üzemtartójának fokozott felelősségére ott is, ahol a veszélyesség rohamosan csökken. *Különleges potenciális veszély és az ellene való küzdelem esélyessége*, — ez tehát a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló speciális felelősségi alakzat kettős elvi alapja, *nem pedig pusztán csak a veszélyesség*. A védekezés lehetőségének pedig olyannak kell lennie, hogy *szétfeszítse a vétkes magatartások elleni védekezés kereteit*, mert különben a célnak a vétkes magatartásért való felelősség is megfelelne, és nem volna szükség külön felelősségi alakzatra. Ha viszont a védekezés lehetősége elvben olyan széleskörű, hogy a baleset bekövetkezése esetén még akkor is mód lett volna a védekezésre, ha senki vétkesen a baleset előidézésében nem működött közre, — akkor az a helyzet, hogy a veszélyes üzem működése körében még a vétkes emberi magatartásra is lehet hatást gyakorolni a polgári jogi felelősség eszközeivel, tehát helye lehet felelősségnek vétkesség híján is. Csak ilyen körülmények között lehet szó a veszélyesség elleni speciális, más felelősségi alakzatba be nem olvadó felelősségről.

A veszélyesség tehát azt jelenti, hogy

a) *a legkisebb vétkesség is igen súlyos következményeket vonhat maga után*, mert a veszélyt magában rejtő momentum a legkisebb gondatlanság káros következményeit is megsokszorozza (*veszélyesség a vétkesség körében*) — erre példa: egészen más következményekkel jár egy üvegtál gondatlan elejtése és egy robbanóanyaggal teli csomagé;

b) *vétkességre tekintet nélkül is könnyen bekövetkezhet károsodás, ha a védekezés nem eléggé intenzív*, habár vétkes mulasztásról nem lehet szó (*veszélyesség a vétkességtől függetlenül*). A fokozott felelősségnek ez az utóbbi a területe.¹⁸

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség önálló felelősségi alakzattá való kiépítése tehát

a) annak következménye, hogy a károsodások egy bizonyos, nem ritka tényálláscsoportjában nem a vétkesség, hanem *valamely tevékenységben rejlő potenciális veszélyesség a leggyakoribb, legjellegzetesebb kár-ok*;

¹⁸ Erre az utóbbi területre nincs figyelemmel MARTON Géza, amikor a veszélyességről azt írja, hogy az nem lehet objektív felelősség alapja, hanem csupán fokozott gondosságra, tehát a felelősségnek a vétkességi elv határain belüli szigorítására vezethet (i. m. 69. pont).

b) a tevékenységnek ez a veszélyessége azért a legjellegzetesebb ezekben a tényálláscsoportokban, mert ebben a körben a polgári jogi felelősség eszközeivel való védekezés — akár van az adott esetben vétkesség, akár nincs — *a veszélyesség kiküszöbölésére* irányul, és ennek a védekezésnek *a vétkesség határain túl* is van lehetősége, mert az elvileg meglevő technikai és szervezési lehetőségek teljes kiaknázására irányul. Az emberi magatartás tehát a vétkesség körén túl is alapja lehet a felelősségnek.

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló felelősség alakzata tehát végső soron arra vezethető vissza, hogy

a) bizonyos tevékenységek *különleges védekezést igényelnek* és

b) *e védekezésre a kártérítési szankcióval is lehet ösztönözni.*

Éz azonban — legalább elvi kereteiben — megszabja a fokozott felelősség *határait* is. Ahol a védekezés általános lehetősége is megszűnik, ott megszűnik a befolyásolhatóság, tehát megszűnik a felelősség is. Ezen a határon túl a prevenció némileg az üresjárathoz hasonlít: hatása csupán az e határon inneni esetekre terjedhet ki. Ezen túlmenően legfeljebb e határok eltolására ösztönözhet, de erre is csak akkor, ha a védekezés általános lehetőségének körét mereven vonják meg, nem számolva eléggé a technikában és szervezésben rejlő, már megérett lehetőségekkel. Ha azonban ezt a kört helyesen vonják meg, akkor az ezen kívül eső kár-okért való helytállás már nem a felelősségen, hanem valamilyen más kárelosztási causán alapul. A fokozott felelősség másik — általános — korlátja az, hogy az adott esetben nemcsak az üzembentartóval szemben kell prevenció hatást kifejteni, hanem a károsulttal szemben is, akinek részéről a gondatlan vagy ritkán a szándékos magatartás az, amivel szemben a küzdelmet fel kell venni. Ebben az esetben a vétkességre tekintet nélkül fennálló felelősség konkurrál a gondatlanság megítélésén alapuló helytállással, és a felelősség a kétfajta prevenció szempont összemérésének lesz az eredője.¹⁹ A különleges veszéllyel járó tevékenységért való önálló felelősségi alakzat határai tehát:

a) a veszélyeztetés elleni *specifikus védekezés lehetőségei* egy adott időszakban,

b) *prevenciót igénylő beavatkozás a károsult részéről.*

A *kívülálló harmadik személy* részéről bekövetkező prevenciót igénylő beavatkozás, ha a veszélyes üzem szempontjából nem esik a fenti a) pont alá, tehát nem teljességgel elháríthatatlan, nem az üzembentartó és a károsult közötti viszonyban kerül értékelésre, hanem az üzembentartó visszkeresete során.

A következőkben a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való specifikus felelősségi alakzat néhány fő kérdésének tárgyalása útján vizsgáljuk meg a most kifejtett elvek alkalmazhatóságát.

IV.

A magyar joggyakorlat azt mutatja, hogy az a tevékenység, amely veszélyessége folytán gyakran szerepel kár-okként, de amelynek veszélyes-

¹⁹ Nincs tehát ellentmondás abban, hogy a veszélyes üzem körében az objektív felelősség alól szubjektív kimentő ok is ismeretes, amint azt MARTON Géza állítja (ld. Magyar Magánjog, szerk. SZLADITS Károly, III. köt. 378—384. p.).

sége ellen a vétkesség határain túl is lehet védekezni, voltaképpen *kétféle*. Fokozott veszélyességét két ellentétes jellegzetességéből meríti:

a) Van olyan tevékenység, amely azért fokozottan veszélyes, mert a körülményekhez képest túlságosan *kezdetleges* módon folytatják, és

b) van olyan tevékenység — és ez a túlnyomó — amelynél a fokozott veszélyesség éppen a *koncentrált energia* felhasználásában van.

E két fajta veszélyesség kiküszöbölésére, visszaszorítására ugyan egyazon felelősségi alakzat szolgál, mégis — érthető módon — igen nagy különbség van köztük.

ad a) A *kezdetlegesség* miatt fokozottan veszélyes tevékenységekre példa a kútásás, gödörásás, a partalatti homokkitermelés, a kőoszlop állítása, bizonyos esetekben lovaskordék használata gátépítésnél stb. Minthogy ezekben az esetekben a veszélyesség a tevékenység kezdetlegességén alapul, a veszélyesség egyfelől állandóan valóban akut módon jelen van, másfelől azonban megfelelő fejlesztéssel teljesen kiküszöbölhető. Kiküszöbölésével az érte megállapított fokozott felelősség vagy teljesen megszűnik, vagy pedig — gépi erő bevezetése esetén — átmegy a koncentrált energia felhasználásán alapuló fokozott felelősség esetsoportjába. Az előbbire példa a Legfelsőbb Bíróság Áf. IV. 23.150/1955. sz. határozata, amely kőoszlopnak kézi hajtású felvonószerkezet segítségével való felállítását nem tekintette veszélyes tevékenységnek, noha a kőoszlop ilyen felszerelés nélküli felállítása az állandó bírósági gyakorlatban fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül.

ad b) Teljesen eltérő a *koncentrált energia felhasználásán* alapuló tényállás-csoport. Minthogy itt nem a kezdetlegesség a veszély forrása, hanem a technika számottevő igénybevétele, ugyanazt a technikát lehet a fokozott veszéllyel szembe is szegezni. Azonos minőségű erők *állandó* harcáról van szó, nem úgy mint a másik esetben, ahol a kezdetlegességet a fejlettség váltja fel. A veszélyesség tehát itt állandóan fennmaradó tényező, nem mint a másik esetben: ha a technikát és szervezetséget bevetik a technika-előidézte fokozott veszélyesség ellen, akkor a veszély akuthból latenssé lesz, szinte eltűnik, de végleg sohasem szűnik meg, mert mindvégig ezeknek az egyminőségű erőknek a harcától függ.

Az első esetsoportot tehát az akut veszély és annak teljes kiküszöbölhetősége, a másodikat a visszaszorított veszély és annak kiküszöbölhetetlensége jellemzi. Az első esetsoportban ezért a fokozott veszélyesség teljes kiküszöbölése és ezáltal a fokozott felelősség *megszüntetése* a cél, a másodikban a teljes emberi uralom megteremtése és fenntartása, tehát a fokozott felelősség *fenntartása*. A fokozott felelősség ebben az esetben akkor sem szűnik meg, ha a védekezés teljessé vált, és a technika teljesen legyőzte a technika-létrehívta veszélyeket, mert itt a veszélyforrás nem semmisül meg, hanem állandóan újratermelődik, és ezért a fokozott felelősségnél is fenn kell maradnia a védekezés állandó teljességére való ösztönzés céljára. Ösztönözni kell ugyanis az elért védekezési szint fenntartására; ezenkívül a technika további fejlődésével létrehívott újabb potenciális veszélyforrások is a védekező technika és szervezés mind újabb erőfeszítését igénylik. Ez a magyarázata annak, hogy még a legbiztonságosabban működő vasút is „fokozott veszélyforrás”, és az is marad, noha működésének veszélyességét senki sem érzékeli. Itt egészen nyilvánvalóan mutatkozik meg az, hogy a veszélyes tevékenységért való fokozott felelősségnek ez a fokozott veszélyesség csak premisszája, de valódi oka éppen az, hogy itt egy *sajátos védekezési lehetőség*ről van szó, amely más, mint a vétkes maga-

tartások elleni védekezés. Itt a károsodás különleges tipikus forrása is sajátos, a vétkeességtől független — azzal hol kombináltan jelentkező, hol anélkül megnyilvánuló — tényező.

V.

1. Mi ez a sajátos védekezési lehetőség? Mi az a magatartás, amit ez a fokozott felelősség befolyásolni kíván, ami reálisan befolyásolható a vétkeségre tekintet nélkül?

Ez a magatartás az *üzembentartás*.

Az üzembentartásnak megvannak a maga kötelező normái. Ezek megszegése jogellenes és úgyszólván minden esetben egyben vétkes is. Ha a jog csak ezeknek a tételesen előírt, többnyire büntetőjogilag vagy államigazgatási jogilag szankcionált normák megtartását várná el az üzembentartótól, akkor a veszélyes tevékenységért való fokozott felelősség alakzatára nem volna szükség. A jog azonban ezen túlmegy, és a polgári jogban viszonylag szokatlan módon tételesen meg nem határozott további *általános aktivitást vár el* szervezési és műszaki téren egyaránt. Elvárja, hogy az összes ésszerűen lehetséges intézkedést megtegyék. Ügyelni kell állandóan minden alkatrész jó állapotára, gondoskodni kell azokról a berendezésekről és felszerelésekről, amelyek ugyan nem kötelezőek, de amelyek a veszélyt csökkentik. Ahol erre lehetőség van, megfelelő szervezéssel kell csökkenteni a veszélyt; áldozni kell olyan kísérletekre, amelyek a védekező technika fejlődését szolgálják stb. Mindezt az egyes üzembentartóknak — legalábbis egyelőre — kötelezően előírni nem lehet. Ezek meg nem tétele önmagában *nem is jogellenes*. Mint-hogy azonban a balesetokozás akkor sem jogszerű, ha a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása nem jogellenes, baleset bekövetkezése releváns okká avatja az üzembentartást, hogy ezáltal az üzembentartókra erőfeszítéseik fokozása irányában hasson. Az ösztönzés tehát ezen a téren elsősorban arra irányul, hogy az üzembentartó *azt is megtegye, amit külön jogszabály kötelezővé nem tesz*: úgy tartsa karban az autót, olyanfajta felszerelést szerezzen be, gondoskodjék az autó olyan módon való vezetéséről, hogy károsodás ne következék be. Jellegetes példa: a baleset olyan vasúti kereszteződésnél történik meg, ahol nincs ugyan sorompó, de sorompó állítását a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium nem is tette kötelezővé. A sorompóállítás „elmúlásztása” önmagában nem jogellenes, és semminő hátrányos jogkövetkezményt a MÁV terhére nem von maga után. Mégsem kétséges, hogy a MÁV a balesetért felelősséggel tartozik: a sorompóállítás elmúlásztása a balesettel való okozati összefüggésében *jogellenessé vált*.²⁰ A jogellenessé válás legfontosabb jogpoli-

²⁰ Ez kiolvasható már a B. H. 1957. 5. 1618. sorsz. alatti ítéletből is. A Legfelsőbb Bíróság ebben az ügyben kifejti, hogy a MÁV felelősségét a károsult saját hibája (tehát nem a sorompóállítási kötelezettség hiányából következő jogellenesség hiánya) kizárja. A Pf. I. 21.354, 1959. sz. ítélet a MÁV-ot mint veszélyes üzemet sorompóállítási kötelezettség hiányában is kötelezte kártérítésre. Az indokolásban a jogellenesség kérdése helyett a vétkeesség kérdése merül fel. Az indokolás lényege ugyanis a következő: „Hogy a felelősség alól harmadik személy elháríthatatlan cselekménye címén mentesülhessen, még szükséges az is, hogy az üzemének veszélyessége által indokolt *gondossággal* mindent megtegyen, ami a korszerű biztonsági intézkedések terén megtehető.” Talán helyesebb lett volna ezzel indokolni: a harmadik személy károkozó cselekményét alperes sorompó állításával elháríthatta volna. Ebből a szempontból

tikai alapja: ahol speciális kár-okfajta merül fel, ott a kötelezően előírtakon felül többet kívánunk meg. Tehát: ha a MÁV ilyen helyen nem állít sorompót, nem hivatkozhat elháríthatatlan külső okra, mert a bekövetkezett balesetet el lehetett volna hátrítani, ha a sorompót erre irányuló kötelezettség hiányában is felállítják. Annak, aki veszélyes üzemet tart üzemben, minden aktivitást ki kell fejtenie, hogy az esetleges károsodásokat elkerülje, — azt az aktivitást is, amit egyébként a jogszabályok nem írnak elő, mert különben nem mentesül a kártérítés felelősség alól.

Mindebben kétségekívül rejlik az üzembentartó részéről egy bizonyos kockázati elem, a „Handeln auf eigene Gefahr” egy eleme, csak hogy nem úgy, ahogyan az a burzsoá irodalomban felmerült. Itt nem arról van szó, hogy a védekezés lehetőségeitől függetlenül is az érdekelt viseli a kockázatot, hanem arról, hogy van egy jogilag sajátosan szankcionált szféra a vétkesség határain túl, ahol fokozott mértékben az üzembentartótól függ, hogy milyen többleterőfeszítést tesz felelőssége beálltának, tehát a károkozásnak a megelőzésére. Ha nem tesz ilyen többleterőfeszítést, semmiféle szankciónak nincs kitéve mindaddig, amíg baleset nem következik be. A baleset viszont korábbi jogszerű magatartását jogellenessé avatja: amit nem volt köteles megtenni, annak elmulasztása a károsító esemény folytán jogellenessé vált. Az üzembentartó tehát annál nagyobb kockázatot vállal, minél kisebb többleterőfeszítést tesz a balesetelhárítás és megelőzés vonatkozásában. Lehet, hogy üzembentartó tevékenységét egy baleset jogellenessé fordítja át, és lehet az is, hogy évek hosszú során át megmarad „jogtisztelő” polgárnak vagy vállalatnak. Egészen más a kötelezően előírt magatartások területe. Itt is a kötelezettől függ ugyan, hogy átlépi-e a jogi norma tilalomfáit, ha ezt megteszi, itt még inkább vállal kockázatot, de itt a jogi normák áthágása esetén akkor sem él törvénytisztelő üzembentartóként, ha a szabálytalanság évek hosszú során át sem vezet károsodásra.

2. Az üzembentartás tehát természetesen jogos magatartás, és nem jogellenes a kötelezően elő írt intézkedések meg nem tétele sem, de ha a fokozottan veszélyes tevékenységből kár keletkezik, ez az üzembentartás adott minőségét a konkrét esetben jogellenessé avatja, és a vétkesség kutatása nélkül felelősségre vezet. Ebből azonban azt a következtetést kell levonnunk, hogy a veszélyes üzem üzembentartójának felelőssége körében a polgári jogi jogellenesség köre kibővült: nemcsak a károkozó aktivitás, de a *károkozó passzivitás is a maga általánosságában jogellenes*.²¹ Az általános felelősségi alakzat és a veszélyes üzemekkel kapcsolatos felelősségi alakzat között tehát nemcsak az a különbség, hogy az előbbiben lényeges elem a vétkesség, az utóbbiban nem, de az is, hogy az előbbiben külön jogszabályi rendelkezés nélkül általában csak a károkozó aktivitás jogellenes, az utóbbiban a károkozásra vezető passzivitás is, tehát valóban *minden* olyan magatartás, amely károsodásra vezet.

Itt a polgári jogi felelősség fejlődésének jelentős és messzire vezető mozzanata figyelhető meg. A római jogban még nem volt általános felelősség-

közömbös az, hogy a sorompóállítás kötelessége volt-e vagy sem, mert harmadik személy károkozó beavatkozása a veszélyes üzem üzembentartójának felelősségét csak akkor zárja ki, ha a beavatkozás egyáltalán nem volt elhárítható.

²¹ Kivétel a fentiek szerint a kárfajtához viszonyítva teljes mértékben aránytalan költségekkel és erőfeszítéssel járó aktivitás (távvezetékek, vasútvonalak őrzése stb.), elmulasztása. (ld. a 26. sz. lábjegyzetet).

megalapító tényállás, csak taxative felsorolt tényállások voltak. A burzsoá-jogokban kialakult általában az, hogy aki cselekedetével másnak jogellenesen és vétkeesen kárt okoz, felelős. Most kialakulóban van az, hogy a törvény által meghatározott széles körben az is felelősséggel tartozik, akinek passzivitása vezet a károkozásra, és pedig még abban az esetben is, ha a tevékenység önmagában nem volt előírva. Vagyis: *széles körben válik a károsodásra vezető passzivitás is jogellenessé.*

Ami a tételes jogot illeti, az ebben a vonatkozásban nem a szocialista jog vívmánya. A fokozott veszéllyel járó tevékenységből eredő felelősségre vonatkozó szabályok a burzsoá jogban sok hasonlóságot mutatnak a vonatkozó szocialista jogszabályokkal. A burzsoá társadalomban azonban a megfelelő következmények levonása a már kifejetett osztálykorlátok miatt nem volt lehetséges; a burzsoá osztályérdekhez kötött, vázolt elméleti koncepciók erre nem is utalhattak. Az általunk a fokozottan veszélyes tevékenységért fennálló felelősség lényegéről kialakított felfogásba azonban a fejlődésnek ez az iránya jól beilleszkedik. Abból indulunk ki, hogy a polgári jogi felelősség intézménye a társadalmi követelmények megtartására nevel. Az egyes magatartások jogellenessé nyilvánítása is ezt a célt szolgálja. Ezzel függ össze a károsodásra vezető passzivitásnak egyre szélesebb körben való jogellenessé minősítése. A szocialista és népi demokratikus társadalomban uralkodó erkölcsi felfogás, a szocialista együttélés szabályai megkívánják, hogy egymást tevékenyen segítsük. Ez kétségtől nem jogi szabály. Nem is megyünk el odáig, ameddig egyes német szerzők eljutnak, hogy ti. a szocialista együttélés követelményeibe ütköző minden aktív vagy passzív magatartás a jogszabályoktól, a jog tilalmától vagy előírásaitól függetlenül is jogi szankciókat kell hogy maga után vonjon.²² A társadalmi követelmények nem emelhetők be a maguk egészében a jogba, mert a társadalmi együttélés szabályainak nem mindenfajta megszegése emelkedik arra a szintre, hogy jogi szankciókat tegyen szükségessé. Mégis bizonyos területeken a jogban is tükröződik az a körülmény, hogy a szocialista társadalomban a társadalmi együttélés követelményei — arra is tekintettel, hogy nincs alapvető érdekellentét és az atomizáltságot magasfokú szervezetség és együttműködés váltja fel — igen nagyfokú aktivitásra köteleznek egymás iránt. Az egyik igen fontos ilyen terület éppen a fokozott veszéllyel járó tevékenységből eredő károsodásért való felelősség területe, ahol a kötelezővé nem tett aktivitás elmúlásztása, ha károsodásra vezet, ugyanúgy jogellenes, ahogy egy károkozó aktivitás is általánosságban az.²³

3. Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a polgári jogban a különféle károkozó magatartásfajták *jogellenessé nyilvánításának bizonyos lépcsőzetessége* érvényesül, annak következtében, hogy az általános aktivitás a polgári jogban kötelezővé ez idő szerint aligha tehető, de azt mégis bizonyos vonatkozásokban el kell várni a károsodások megelőzése, a tipikus kár-okok elleni küzdelem sikere érdekében. Ez a lépcsőzet pedig sematikusan a következő képet nyújtja:

²² Vö. pl. POSCH: Überwindung privatrechtlicher Vorstellungen im Zivilrecht. Neue Justiz, 1959. 24. sz. 841. p.)

²³ A kérdés nagy jelentőségét mutatja, hogy a Legfelsőbb Bíróság 200 megvizsgált ítélete közül 99 esetben állott a károsító magatartás tevékenységben, 88 esetben különféle mulasztásokban; 13 esetben ez a körülmény az ítéletből nem derült ki.

a) Vannak magatartások, amelyek *önmagukban*, az eredményre tekintet nélkül jogellenesek.²⁴ Ide tartoznak elsősorban a *kárelhárító aktivitás* kötelezettségének *taxative* felsorolt esetei (a sorompót le kell engedni, a gépkocsit megfelelő fékberendezéssel kell ellátni stb.), továbbá a szerződészegések.

b) Más esetekben a magatartás *eredménye által* válik jogellenessé, *de a magatartást az eredménytől egyáltalán nem lehet elválasztani*, mert a magatartás maga a károkozás. Ide tartozik a károkozó aktivitás általános tilalma (neminem laedere).

c) Az e tanulmány szempontjából legfontosabb esetcsoport az, amelyben a magatartás *önmagában nem jogellenes, de ha károsodásra vezet, jogellenessé válik*, mert az esetek nagy számát tekintve tipikus kár-oknak bizonyul, és pedig olyannak, amely ellen a polgári jogi felelősség specifikus eszközeivel fel lehet venni a küzdelmet. Ilyen pl. a megbízott kiválasztása abban a körben, amelyben a felelősség alapja a *culpa in eligendo*. A jogszabályok keretei között bárkit meg lehet bízni, és ezzel veszélyeztetni lehet a harmadik személyeket vagy éppenséggel a közérdeket: ha nincs jogszabályban megállapított tilalom, nem lehet tiltakozni könnyelmű, visszaélésre hajlamos, ilyen cselekmény miatt már megbüntetett személy megbízása ellen még akkor sem, ha ez veszélyeztetéssel jár. Ha azonban a megbízott kárt okoz, egyszeriben jogellenessé és vétkessé válik az a kiválasztás, amely károkozás híján nem lett volna az, a kiválasztás minősül a károsodás releváns okának, és a felelősség a *culpa in eligendo* miatt beáll. Ugyanilyen jellegű *az üzembentartó passzivitása* is a technika és a szervezés terén. Itt nem egy meghatározott magatartás megkívánásáról van szó. Az üzembentartó dolga, mit tesz a károsodás megelőzésére, csupán az eredményt kívánja meg a jog: a balesetmentességet. Ez azonban sajátos, nem a megszokott értelemben vett *eredményfelelősség*. A jog nem azt írja elő, hogy ezt vagy azt kell megtenni, a károkozó aktivitástól pedig tartózkodni kell, hanem azt mondja, hogy a kötelező előírásokon túl kiki cselekedjék vagy ne cselekedjék a saját belátása szerint, de az üzembentartó tevékenysége (a különleges veszéllyel járó tevékenység) károsodásra ne vezessen. Hogy miképpen éri ezt el az üzembentartó, azt a jog rábízta. Olyan közbenső terület ez, ahol *a jog nem gyámkodik, de nem is közömbös*: hagyja az érdekeltet belátása szerint eljárni, de felelőssé teszi az elő nem írt intézkedések meg nem tételéért is, ha baleset következik be. Ez a megoldás azért szükséges, mert

aa) a különleges veszélyesség tipikus kár-ok;

bb) az ellene való védekezés lehetséges ugyan, de olyan sokoldalú és állandóan változó körű és tartalmú aktivitást követel meg, hogy azt *taxative* felsorolni nem lehet;

cc) ez a roppant kiterjedt kárelhárító, kármegelőző aktivitás általános jogi kötelezettséggel nem tehető.

Ezért van szükség arra, hogy az idevágó magatartások

aa) *önmagukban* ne legyenek jogellenesek, de

bb) károsító eredményük jogellenessé avassa őket.

d) Vannak végül magatartások, amelyek *sem önmagukban, sem károsító eredményükben nem jogellenesek*. Ezek

²⁴ Ezen az sem változtat, hogy jogellenességük a kártérítési szankcióval operáló polgári jogi felelősség szempontjából lényegében csak akkor releváns, ha a jogellenes magatartás további jogellenességgel tetéződik: azzal, hogy károsodásra is vezet.

aa) vagy mégis *vonnak maguk után reparációs kötelezettséget* (szükség helyzetben okozott kár, kisajátítás, megengedett szomszédjogi behatások, geológiai kutatások végzése idegen telken stb);

bb) vagy *nem járnak reparációs kötelezettséggel* (jogos védelem, a károsult figyelembe vehető beleegyezése stb).

Az idevágó esetek nem esnek a felelősség körébe még akkor sem, ha reparációs kötelezettség keletkezik belőlük, mert hiányzik a felelősség jogpolitikai célja: a megelőzés, az emberi magatartás befolyásolása. A reparációs kötelezettség ezekben az esetekben más, itt nem tárgyalható jogpolitikai megfontolásoknak és ezek eredményeként jelentkező másfajta kauzáknak köszönheti létét.

VI.

A felelősség *határai* is a kifejtett prevenciók lehetőségekből adódnak

1. Ott, ahol a kár a tevékenység *fokozott veszélyességével nincs összefüggésben*, a fokozott felelősség tárgyatalan, mert teljesen hiányzik az a sajátos és tipikus kár-ok, amelynek kiküszöbölését az egész fokozott felelősség szolgálja. Ebben az esetben nem következett be az a magatartás, az üzembentartásnak az a minősége, ami a sajátos védekezés szükségességét ebben az irányban kiváltja. Veszélyes üzem üzembentartásáról ugyan ebben az esetben is szó van, de ez nem minősíthető releváns okká, mert ilyenné minősítése semminő érdemes jogpolitikai célt nem szolgálna, nem irányulna az üzembentartói magatartás befolyásolására, és így a felelősség területét elhagyva merőben méltányosságon alapuló reparációs kötelezettséggé alakulna át. Az ilyen esetekben tehát a felelősség csak a másik tipikus kár-ok, a vétkes károkozás alapján következhet be.

2. Ugyancsak nincs helye a fokozott felelősségnek ott, ahol az üzembentartó magatartására *más okból nem lehet preventív hatást gyakorolni*. Ezért mondtuk az imént, hogy az üzembentartó „eredményfelelősségét” sajátos értelemben fogjuk fel. Ez nem a felelősséget teljesen kimenthetetlenné tétele által valójában megsemmisítő és a károsult érdekeinek teljesen kizárólagos figyelembevételén alapuló eredményfelelősség, mert hiszen megszűnik ott, ahol a beavatkozó erők ellen a technika adott fejlettsége mellett még nem volt védekezés. A fokozottan veszélyes tevékenységért fennálló fokozott felelősségi alakzat a veszélyesség elhárítását szolgálja, és az, ami nem ebbe a körbe esik, az az ezen alapuló felelősség körén is kívül marad.

a) Ebből következik, hogy nem felel az üzembentartó, ha a károsodás jogilag releváns oka a veszélyes tevékenység körén kívüli elháríthatatlan ok, ideértve természetesen az erőhatalmat is. Ez jelentkezhethet úgy, hogy az ilyen ok a fokozott veszélyességgel kapcsolatosan, mintegy azt „kihhasználva” vagy azáltal felerősítve lép fel, és jelentkezhethet úgy, hogy a fokozott veszélyesség az adott esetben teljesen közömbös. A második eset az, amikor az autóba belescap a villám; ez a veszélyességgel semmi kapcsolatban nincs, mert a villám az álló autóba vagy a szekerbe is ugyanolyan következményekkel csapathatott volna be. Az első eset pedig az, amikor robbanóanyagba csap a villám, és a következményeket a bekövetkező robbanás nagymértékben megnöveli. Az első példa problémákat vet fel: benne — amint azt a szovjet irodalomban helytállóan állapították meg²⁵ — voltaképpen nem a veszélyes üzem kár-

²⁵ Ld. ANTYIMONOV i. m. IV. fejt. I. r. 1. pont, JOFFE, i. m. IV. fejt. 6. § 3. pont.

tételéért való felelősség alóli mentesülésről van szó erőhatalom címén, hanem csak arról, hogy valamely ellenállhatatlan természeti erő kárt okozott egy vagyontárgyban, amely történetesen veszélyes üzem volt. Itt tehát a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség kérdése fel sem merül; ez az eset abba a már tárgyalt esetcsoportba tartozik, amelyben a kár a tevékenység veszélyességével egyáltalán nincs kapcsolatban. Problematikus azonban a második példa, amelyben az ellenállhatatlan természeti erőnek és a fokozott veszélyességnek egyaránt volt szerepe. Rangsort vagy arányokat nem lehet megállapítani abban a vonatkozásban, hogy a bekövetkezett kár mennyiben tulajdonítható a villámcsapásnak, és mennyiben annak, hogy éppen a robbanóanyagba csapott be: a villám és a robbanóanyag egymástól elválaszthatatlanul, együttesen idézte elő az eredményt. A kérdés megoldása tehát attól függ, hogy melyik okot tekintjük a felelősség szempontjából relevánsnak. Ha a villámot, akkor az üzembentartó nem felel, ha a robbanóanyag tartását, akkor felel. Ezt a problémát az érdekre-kockázatra építő burzsoá elméletek nem tudják a tételes joggal összhangban megoldani. Ha ugyanis a veszély kockázatát annak kell viselnie, aki érdekelt, akkor az üzembentartót ezekben az esetekben is felelősnek kell tekinteni. Az érdekelv kiindulópontul választása esetén csak akkor mentesíthet az erőhatalom, ha a károsodás szempontjából a veszélyesség merőben véletlenszerű volt, a károsodás a veszélyességtől teljesen függetlenül következett be. E kiindulás mellett kellően nem indokolható az az álláspont, hogy az érdekelt kockázatviselési kötelezettsége a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel összefonódva jelentkező erőhatalomra már nem terjed ki. Miért? Az érdekelt hasznohúzóak javára gyakorolt méltányosság okából? Ez kevéssé meggyőző. Következésképpen török meg tehát az „akié a haszon, azé a kár”-felfogás a veszélyes tevékenységgel együtt jelentkező erőhatalom esetében. Ezzel szemben az a felfogás, amely a fokozott felelősséget a védekezés összes lehetőségeinek kiaknáztatlanul hagyására alapítja, tehát valóságos emberi magatartásra, az teljesen logikus megoldásra jut, amikor a tárgyalt esetcsoportban az erőhatalmat tekinti relevánsoknak. Igaz, hogy a veszélyesség a következményeket az adott esetben tetemesen megnövelheti, de a védekezésre éppen úgy nem volt meg a lehetőség, mint akkor, ha a villám történetesen vaslemezek közé csapott volna és nem robbanóanyagba. A védekezés szempontjából a veszélyesség közömbös volt. *Összefüggés volt* a veszélyesség és az eredmény között, de ez az összefüggés *nem volt befolyásolható*, és ezért közömbös marad a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló specifikus felelősségi alakzat szempontjából is.

b) Ugyancsak ebből következik annak a kérdésnek a megoldása is, hogy az erőhatalmat, illetőleg az elháríthatatlanság más eseteit *objektív vagy szubjektív* értelemben kell-e felfogni. Az erőhatalom kérdésében főként a burzsoá, a másfajta elháríthatatlan külső ok kérdésében pedig inkább a szocialista jogirodalomban folytak viták. Úgy véljük, mindkettőt — tehát az erőhatalmat is és az elháríthatatlan külső ok más eseteit is —

aa) *objektív* és

bb) *relatív* értelemben kell felfogni.

ad aa) A *szubjektív* felfogás visszavezetne a vétkességen alapuló felelősséghez, és ezzel alkalmatlanná tenné a polgári jogot a fokozottan veszélyes tevékenység mint a vétkességtől független tipikus kár-ok elleni védekezésre. Az üzembentartókat arra kell ösztönözni, hogy mindazt, ami lehetséges,

tegyék meg a megelőzés érdekében. Itt a legfejlettebb technikai és szervezési szint elérésének megköveteléséről van szó; minden individualizáció csökkenti a fokozott veszélyesség elleni védekezés hatékonyságát.

ad bb) Ugyanakkor az objektív felfogás nem jelenthet abszolutizálást. Az objektív felfogással együtt kell járnia a *relatív* felfogásnak. Ez két vonatkozásban nyilvánul meg.

a) Elsősorban azt jelenti, hogy a technika rohamos fejlődésével nemcsak a fokozott veszéllyel járó tevékenységi körök szaporodnak, de az erőhatalomtól is állandóan elhódítanak területeket. Ami tegnap erőhatalomnak minősült, az ma már nem az, ami tegnap mentesített, ma már nem mentesít. Ez az egyik magyarázata annak, hogy a technika fejlődésével a veszély csökken, és a fokozott veszélyen alapuló specifikus felelősség ennek ellenére növekszik.

β) Az erőhatalom és az elháríthatatlan külső ok relatív felfogása azonban azt is jelenti, hogy mentesülnie kell az üzembentartónak, ha a védekezés ugyan technikailag lehetséges lett volna, de csak objektív értelemben, tehát nem saját anyagi viszonyaihoz méretezve, aránytalan kiadások árán. A szovjet irodalomban felhozott példa szerint nincs technikai akadálya annak, hogy minden vasútvonalat fallal vegyenek körül és befedjenek, mégis mentesíteni kell az üzembentartót az erőhatalom olyan megnyilvánulása esetén is, aminek károkozó hatását ilyen módon meg lehetett volna előzni.²⁶

²⁶ Példák a magyar gyakorlatból: Ha távvezetékre huzalt dobnak, ez harmadik személy elháríthatatlan cselekménye, mert aránytalan erőfeszítést jelentene az ország minden távvezetékének állandó őrzete; ha azonban a huzal feldobása óta huzamosabb idő eltelt, és a villamosművek értesültek a veszélyről, az elháríthatatlanság megszűnik (B. H. 1954. 504. sorsz.). Ha az ország minden távvezetéké nem is őrizhető, egy néhány-százméteres olajfolyást lehet őriztetni, és ezért az ennek felgyújtásából egy hídban bekövetkezett kár nem elháríthatatlan (Áf. IV. 20.631/1955). Ha részeg ember állomáson kívül a sínre fekszik, ez a MÁV-ra nézve általában elháríthatatlan, mert „a forgalmi utasítás előírja ugyan a vágányutak áttekintése útján történő állandó ellenőrzését, ez azonban nem terjeszthető ki annyira, hogy az alperesi közegek minden vonat érkezése előtt a felügyeletük alá tartozó területen a teljes vágányhossz mellett kötelesek lennének meggyőződni arról, hogy nincs-e valaki a sínek közt. A MÁV kötelezettségének ilyen kiterjesztése messze meghaladja a biztonságos forgalom követelményét, és szinte megvalósíthatatlan” (P. törv. I. 21.797/1959). A szovjet irodalomban a relativitás követelményét hangsúlyozza ANTYIMONOV. Megemlíti, hogy már 1925-ben kifejtette ezt a tételt az OSzFŠZK Legfelsőbb Bíróságának plénuma (i. m. IV. fejezet I. rész 1. § 1. pont). Ő maga a relativitást főként abban az értelemben fogja fel, hogy ugyanaz az esemény bizonyos vonatkozásban erőhatalomnak minősül, más vonatkozásban nem (pl.: az ellenséges bombázás az eltalált üzem vonatkozásában erőhatalom, az ellenség részéről szándékos károkozás; az eltalált üzem vonatkozásában erőhatalom annak tekintetében, ami a bombázásban elpusztult, de nem erőhatalom a légiarúd alatt ellopott dolgokra nézve stb. — i. m. IV. fejezet 1. rész 3. §). JOFFE is foglalkozik az erőhatalom relativitásával, ő azonban nagyfokú egyediesítés következtében az erőhatalom szubjektív felfogásáig jut el, amikor kifejti, hogy az erőhatalom rendkívüli és az adott személy által az ő számára gazdaságilag hozzáférhető eszközökkel el nem hárítható ok (i. m. IV. fejezet 6. § 3. pont — az én kiemelésem, E. Gy.). A burzsoá irodalomban a svájci Karl Oftinger tekinti az erőhatalmat relatív fogalomnak, ő azonban ismét mást ért az erőhatalom relatív mivoltán. Szerinte minél nagyobb a veszélyesség, annál magasabban van az erőhatalom szintje. Ha pl. a villám belecsap az autóba, ez erőhatalom, de ha a távvezetékbe csap be, ez nem az; a tehénre zuhanó szikla erőhatalom, de a mozdonyvezetőt agyonütő lezuhant szikla nem az (i. m. 102–103. p.). Ez a felfogás arra vezethető vissza, hogy a szerző a felelősség alapját pusztán a veszélycselekedésben látja, logikus tehát, ha nagyobb veszély esetén fokozza a felelősséget. Számunkra releváns magva abban áll, hogy a fokozott veszély fokozott védekezést igényel; az elv korlátait pedig a védekezés objektív lehetőségei adják. Ha a távvezetékét a villámtól,

Ez a felfogás sem támasztható alá az érdek-kockázat, haszon-kárviselés kiindulással, de alátámasztható a prevenció alapulvételével: teljesen ésszerűtlen költekezésre a jog nem ösztönöz, és ezért felelősséget sem állapít meg az értelmetlen költekezés elmulasztásáért.²⁷ Az aránytalan költekezés kérdésének megítélésénél azonban igen gondosan kell ügyelni arra, hogy a *relatív* felfogás ne csapjon át *szubjektív* felfogásba. Ha ugyanis az aránytalan költségeket az adott üzembentartó (pl. autó személyi tulajdonosa vagy kisebb szövetkezet) vagyoni erőihez mérik, a kimentést ezzel szubjektív alapra helyezik, és megnyitják az üzembentartók számára azt a védekezést, hogy az ilyen vagy olyan felszerelés beszerzése, intézkedés megtétele anyagi erőiket meghaladta volna. Ez pedig visszakanyarodást jelentene a vétkességi felelősség konstrukciójához.

c) Eddig az erőhatalomról és az elháríthatatlan külső ok más eseteiről szóltunk. A kettő közötti különbséget általában *fokozatinak* tekintik, és ezen az alapon sokan kétségbe is vonják a megkülönböztetés létjogosultságát.²⁸ Valóban: ha csak fokozati különbség van köztük, akkor — minthogy mindkettő objektíve elháríthatatlan — a megkülönböztetésnek nem sok haszna van. Valójában azonban van közöttük a fokozati különbségen túlmenő különbség is:

aa) az erőhatalom *még előreláthatósága esetén sem* hárrítható el.²⁹

bb) az elháríthatatlan külső ok más eseteit hirtelen-váratlan fellépése teszi elháríthatatlanná: *ha számolnak vele, elhárítható.*

Ha ez a különbségtétel helytálló, (akkor egészen mások a védekezés lehetőségei, a kimentés valóságos alapjai, a védekezés perspektívái.

ad aa) Hiába kell számolni azzal, hogy a villám mozgó tárgyakba is belesaphat, amelyek villámhárítóval nem szerelhetők fel, hiába kell számolni árvíz vagy földrengés lehetőségével: az adott védekezési lehetőségek ma még korlátozottak (pl. az ingókat el lehet szállítani az árvíz fenyegette területről,

²⁶ mozdonyvezetőt a sziklától nem lehet jobban megvédeni, mint az autót, illetőleg a tehenet, akkor a felelősségben, az erőhatalomra minősítéstelen különbség köztük nem lehet, ha pedig valamelyiket meg lehet védeni, egy másikat nem, akkor ezen az alapon zárjuk ki az erőhatalom fennforgását az egyik esetben és állapítjuk meg az erőhatalmat a másikban.

²⁷ A magyar bírósági gyakorlatban a törvényesség érdekében hozott P. 23.828/1955. sz. ítélet (Bírósági Határozatok, 1956. évi 3. sz. 1225. sorsz.) ellenkező elvi alapon áll. Kimondja, hogy egy sok kilométer hosszúságú árvízvédelmi töltésen, ahol nagy távolságra vannak feljáró utak és sok helyen folynak munkálatok, védőkorlátok felszerelése olyan jelentős költséggel járna, hogy ez nem volna arányban a kárral, ami egy-egy ló lecsúszásából eredhet. Az a körülmény azonban, hogy az óvintézkedések megtételének költségei nem állnak arányban a bekövetkező balesetből eredhető károkkal, nem mentesítheti a töltés fenntartóját a kártérítési kötelezettség alól. Ez a döntés összhangban van a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló speciális felelősségi alakzat alapjául szolgáló sajátos „jogellenesség”-gel, de nincs összhangban a rendkívüli költekezés el nem várhatóságának tételével. Ebben az esetben olyan határozatról lehetett szó, amit a bíróság valójában a méltányosság alapján döntött el.

²⁸ Pl. már SZTUCSKA csupán törvényhozási tévedésre vezette vissza a megkülönböztetést, VENEDIKTOV pedig burzsoa örökségnek tekintette azt; JOFFE sem tulajdonított neki jelentőséget (ld. ANTYIMONOV i. m. IV. fejezet I. rész 3. §). A magyar Ptk. az elháríthatatlan külső ok fogalmába beleérti az erőhatalmat is.

²⁹ Jó példa erre, hogy a Legfelsőbb Bíróság bizonyos anyagok rozsdásodását annak, ellenére, hogy a rozsdásodás ezekben az esetekben emberi erővel teljességgel elháríthatatlan, azért nem minősítette erőhatalomnak, mert azt előre lehet látni, és éppen az előrelátás miatt védekezni is lehet ellene (Áf. IV. 20.831/1955., Bírósági Határozatok, 1956. évi 6. sz. 876. sorsz.).

de a házakat, gyümölcsfákat nem). Itt tehát a megelőzés lehetőségei az adott fejlődési szinten csak csekélyek, de ugyanakkor fennáll a lehetőség, hogy ennek az erőhatalomnak a pusztító hatását az emberiség úgyszólván maradéktalanul ki fogja küszöbölni új találmányokkal, a vizek megfékezésével, a földrengés veszélyeztetette területek felkutatásával stb. Az a már kifejtett tétel tehát, hogy a technika fejlődésével, a technika előidézte veszélyek elleni küzdelem tökéletesedésével, tehát a veszély leküzdésével a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló felelősségi alakzat nem szűnik meg, hanem a védekezés érdekében fennmarad, azzal egészül ki, hogy ez a felelősség *annál szigorúbbá válik, minél tökéletesebb a védekezés, minél kisebb a veszély.*

Az erőhatalom vonatkozásában tehát a hangsúly nem annyira az előrelátáson és megelőzésen van, mint inkább *a technika fejlesztésén*, bár kétségkívül nagy fontossága lehet a megelőző kárcsökkentésnek is, de ez a felelősség jogalapjára, fennálltára nincs befolyással.

ad bb) Ellenkezően áll a helyzet az elháríthatatlan külső befolyás más eseteivel. Ezek váratlanul lépnek fel: pl. valakit az autó elé löknek, szarvas ugrik a gépkocsi elé stb. Ebben a körben a védekezés fővonala *szubjektívebb* irányba tolódik az objektív megítélés ellenére is: a megelőző előrelátás felé, mert ami a baleset pillanatát elszigetelve elháríthatatlan, az minden körülmény figyelembe vételével elháríthatónak bizonyulhat. A bírói gyakorlat pl. igen helyesen régen nem ismeri el elháríthatatlan cselekménynek, ha egy gyermek *az iskola előtt* vagy *játszótér mellett* egy másikat az autó elé lök, ha még oly hirtelen történik is az eset, de elismeri az elháríthatatlanságot, ha ugyanez forgalmas főútvonalon vagy az országúton történik. Iskola és játszótér közelében az ilyen eseménnyel számolni kell, itt tehát nincs elháríthatatlan külső ok. Az elháríthatatlan külső ok megítélésében ilyenformán minden objektív felfogás mellett is bizonyos szerepet kap az *elvárhatóság* szubjektív színezetű szempontja is, és pedig *a váratlansága folytán objektíve elháríthatatlan beavatkozás előrelátása vonatkozásában.*

Amikor azonban az elháríthatatlan külső ok most tárgyalt esetei elleni védekezésnek az egyes esetekben megvan a lehetősége, és pedig a meglepetések elleni felkészülés vonatkozásában, ennek az oknak a technika és a szervezetszervezés fejlődése során való teljes kiküszöbölése aligha várható: az élet annyira rendezett aligha lesz, hogy váratlanságok miatt elháríthatatlan beavatkozások ne fordulhassanak elő.

Ezért állítottuk, hogy az erőhatalom és az elháríthatatlan külső ok más esetei az elháríthatatlanság közös talaján egymással ellentétes vonásokat is mutatnak, és pedig éppen a legfontosabb területen: a megelőzés terén. Az erőhatalomnál inkább lehetséges a *végső kiküszöbölés*, mint az elháríthatatlan külső ok más eseteinél, az elháríthatatlan külső ok utóbbi esetében pedig *az egyes konkrét esetekben* inkább lehet mégis védekezni, mint az erőhatalomnál. A kétféle kimentési ok határainak ostroma tehát, amelyhez nem utolsó sorban éppen a fokozott felelősségi alakzat szolgál hajtóerőül, más és más eszközökkel, területeken, módszerekkel és — talán ez is állítható — más és más perspektívával folyik.

Ez a különbség azonban nem olyan, hogy a fokozottan veszélyes tevékenységért való fokozott felelősség szabályozása során szükségessé tenné a két kimentő ok külön-külön való említését.

3. Némileg eltér ezektől az *önhiba* mint kimentő ok. Itt ugyanis nem csupán arról van szó, hogy az okok között a fokozottan veszélyes tevékeny-

ségen kívüli, jogilag releváns ok is szerepel, hanem arról is, hogy ez a külső ok maga is olyan magatartás, amely a polgári jogi felelősség eszközeivel befolyásolható. Olyan magatartásról van szó, amely ugyanúgy befolyásolható, mint a vétkes magatartás — függetlenül attól, hogy vétkesnek tekintethetjük-e a saját vagyon megkárosításához való szándékos vagy gondatlan hozzájárulást. Az idevágó esetek is jogilag kétfélék, aszerint, hogy szükség van-e ilyen befolyásolásra. Vannak ugyanis olyan értékek, amelyeknek a jogilag egyedül érdekelt személy általi megrongálása, tönkretétele ellen nem kell védekezni, és vannak olyanok, amelyek egyben közvetlenül is olyan társadalmi értéket képviselnek, hogy a jogilag egyedül érdekelttel szemben is védelemben kell őket részesíteni. *Joghatásbeli* különbség csak a *szándék* fokozatánál van: a károsításba való beleegyezés mentesít a felelősség alól. *Gondatlanság* esetén azonban a joghatás mindkét esetcsoportban ugyanaz: az idegen károkozó részleges vagy teljes mentesülése a felelősség alól, csupán az azonos megoldás elvi alapjai mások.³⁰

a) Ahol *társadalmi érdek nem tetézi* a károsult érdekét — különösen kellő mennyiségben rendelkezésre álló, továbbá kisebb mennyiségű, értékű használati cikkek esetén — a részleges vagy teljes mentesülés nem mutatja a rokonságot a felelősség alap gondolatával, a prevencióval. Alapja egyrészt az, hogy az idegen károkozóval szembeni prevenció nem kívánja meg azt, hogy felelős legyen egy másik személy hanyagságáért; ha ez a másik személy történetesen kívülálló, akkor visszakereseti joga van ellene, ha maga a károsult, akkor felelősségének mértéke megfelelően csökken. Másrészt pedig a venire contra factum proprium el nem ismerése gátolja az ilyen önhiba figyelmen kívül hagyását.

b) Ahol az önhiba *társadalmi érdek*et is sért — az élet, a testi épség, továbbá a termelési eszközök, általában a társadalmi tulajdon vonatkozásában — ott ezekhez a felelősség alóli mentesítés alól szabadító tényezőkhöz még a felelősség alap gondolata, a prevenció is járul. A prevenciós elv, amely más vonatkozásokban a felelősség *megalapításának* éltető elve, itt a felelősség *kiüresítésének* elve. Különösen ez a kétoldali prevenciós szempont vezet arra, hogy míg az elháríthatatlan külső ok — ide értve a károsult elháríthatatlan („vétkes” vagy „nem vétkes”) beavatkozását — teljes *mentesítésre* vezet, addig az elhárítható önhiba *kármegosztást* von maga után.³¹

³⁰ Ebben az esetben voltaképpen nem is a felelősség alóli mentesülésről van szó, hanem a felelősség *kiüresedéséről*. A felelős károkozó felelősségét a károsult saját hibája nem érinti, mert hiszen ez a felelősség az ő saját magatartásán alapul. Ez a felelősség azonban tartalom nélkülivé válik azáltal, hogy a károsult valamilyen oknál fogva nem érdemes arra, hogy kártérítést kapjon. Ez a jelenség a polgári jogi szankció sajátosságára: a represszióval való összefonódására vezethető vissza. Hogy ez mennyire így van, arra jellemző az a szabály, amely a kétoldali vétkesség bizonyos eseteiben az állam javára való megítélést teszi lehetővé — elsősorban az érvénytelenség következményeinek levonása alkalmával (Ptk. 237. § (1) bek.) — de a tervszerződések területén a kötbérszankciók vonatkozásában is (Ptk. 406. § (1) bek.).

³¹ Ügyelni kell arra, hogy más eredményre vezet az, ha a károsult közrehatása vétkes vagy vétkes, illetőleg elhárítható vagy elháríthatatlan volt. Az adódó lehetőségek: a károsult közrehatása

- a) elháríthatatlan és vétkes: mentesül az üzembentartó,
- b) elháríthatatlan és vétkes: mentesül az üzembentartó,
- c) elhárítható és vétkes: kármegosztásra kerül sor,
- d) elhárítható és vétkes: az üzembentartó felel.

Az elhárítható önhibával kapcsolatosan azonban felmerül egy probléma. A bíróság az ilyen esetekben hajlamos arra, hogy a sérült saját hibájával a veszélyes üzem üzembentartójának vagy kezelőjének *vétkességét* hasonlítsa össze, vagyis vétkességgel vétkességet, egyenlővel egyenlőt szegezzen szembe.³² Emögött valószínűleg az rejlik, hogy amennyiben a károsult vétkes közrehatása nem volt elhárítható, az üzembentartó vétkes az el nem háritásért, tehát az elhárítás elmaradása olyan arányban vétkes, amilyen arányban az önhiba következményei elháríthatók lettek volna. Ez a felfogás akkor volna helytálló, ha a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkra vonatkozó különleges felelősségi szabályok nem volnának különlegesek, és a Ptk. 339. §-ában felvett „adott helyzetben általában elvárható” formula egybeessenék a 345. § által kifejezésre juttatott, fentebb kifejtett objektív és relatív elháríthatóság követelményével. Ez azonban — a még kifejtendők szerint — nem állja meg a helyét. Ha a károsult gondatlansága a gépkocsi hirtelen beállott fékszakadásával együttesen idézi elő a balesetet, *kármegosztásnak* van helye, noha a vétkességek összevetéséből az derül ki, hogy a balesetet okozó oldalán nincs vétkesség, ebből pedig a vétekarányos kármegosztás szabályai szerint az következne, hogy a sérült kizárólagos hibája az üzembentartó *mentesülésére* vezetne. A Ptk. 345. §-ából sem lehet olyan következtetést levonni, hogy a károsult saját hibája esetén a kármegosztás feltétele a másik fél közreható hibája; egyedül az irányadó, hogy a kifejtett ismérvek figyelembe vételével elhárítható volt-e a károsult önhibás beavatkozása vagy sem.

4. A kimentő okokkal kapcsolatosan végül felmerül az a kérdés, hogy mi ezeknek a viszonya a vétkességen alapuló felelősség kimentési lehetőségéhez. A Ptk. 339. §-a szerint az mentesül a felelősség alól, aki „úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható”, a 345. § szerint az, aki bizonyítja, hogy a kárt „olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik”.

A két megfogalmazás között látszólag nem nagy az eltérés. Azt lehetne mondani, hogy aki elvárható módon jár el, az minden emberileg elhárítható kár-okot elhárít, illetve hogy aki az emberileg elháríthatót nem háritja el, az nem járt el elvárható módon, tehát a két formula ugyanazt mondja más szavakkal. Ezt a véleményt alátámasztja az is, hogy a szocializmus épülésével együttjár a követelmények fokozása, és ezért egyre közelebb kerül a követelmények szintje az emberileg lehetséges mértékéhez; ugyanakkor az objektív elháríthatatlanságot relatív értelemben fogjuk fel, és ezzel az elvárhatóság egy momentumát visszük bele a megítélésbe.

Ezekben a nézetekben feltétlenül van annyi igazság, hogy a két formula nem ellentétes egymással, sok bennük a közös vonás. Közös a lényegük: társadalmi követelményeket fejeznek ki (ilyen értelemben „elvárhatóságot” fejez ki a Ptk. 345. §-a is); a kedvezőtlen társadalmi megítélés alá eső magatartások bizonyos típusainak a jogi szankciók eszközeivel való megjavítását szolgálják; az általuk megalapozott felelősségi alakzatok nem állíthatók szembe egymással a szokásos módon, az egyiket szubjektívnek, a másikat objektívnek tekintve. Az egységes polgári jogi felelősség részei: egyaránt a

³² Pl. a Pf. IV. 20.834/1959. sz. ítéletben a bíróság a szekér kocsisának vétkeségével a gépkocsivezető vétkességét, a Pf. I. 21.326/1959. sz. ítéletében a kerékpáros vétkességével a tcherautó vezetőjének vétkességét méri össze. További példa a 20. sz. jegyzetben említett ügy.

károkozó magatartás-fajták elleni küzdelem jegyében léteznek, és egyformán a kártérítés szankciója segítségével töltik be rendeltetésüket. Igazak a vázolt nézetek annyiban is, hogy úszó határok vannak közöttük: a gondatlanság legenyhébb fokai átmenet nélkül vezethetnek át oda, ahol már objektív elháríthatatlanságról van szó. Ez a helyzet különösen ott, ahol a kockán levő érdek is, a védekezés szervezeti és technikai lehetőségei is a legnagyobbak: az állami vállalatok területén.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a két formula teljesen azonos, legalábbis nem ez idő szerint, amikor még — amint az a mulasztás jogellenességével kapcsolatos fejtegetésekből kitűnt — a szocialista erkölcs és a jog területe nem esik egybe: az erkölcs szankcionál a jog által nem szankcionált magatartásokat is. Ez idő szerint a magatartás szubjektív oldalán a következő sematikus fokozatok vannak:

- a) a károsítás akarása: szándékosság;
- b) közöny, nemtörődömség a károsítással kapcsolatban: gondatlanság;
- c) *a tételesen kifejezetten megállapított konkrét jogi kötelezettségeken túlmenő erőfeszítés ki nem fejtése*: a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség speciális szabályai által támasztott különleges követelmények nem teljesítése.

Az első kettő a vétkesség területe, a harmadik az a többlet, ami a fokozottan veszélyes tevékenység kifejtőjével szembeni társadalmi követelmény-többletet fejezi ki, és amiben a fokozottan veszélyes tevékenységgel okozott károkért való felelősség *szubjektív oldalának a specifikuma* megnyilvánul, ahogyan az *objektív* oldalon specifikumként a *nemtevéssel való károkozást általános jogellenessége* jelentkezett.

Hogy ez mennyire így van, azt a Ptk. 341. §-ának az idevágó esetekre alkalmazása is mutatja. A § alkalmazásának, tehát a mást károsítással fenyegető veszély abbanhagyásra, kárelhárító intézkedések megtérítésére, illetőleg biztosíték adására irányuló kötelezésének nyilvánvalóan helye van akkor, ha az ilyen magatartást vétkesen fejtik ki. Az azonban aligha képzelhető, hogy a Ptk. 341. §-át alkalmazzák azzal az üzembentartóval szemben, aki eleget tesz az egyes jogszabályokban megállapított és a károsítás megelőzését célzó rendelkezéseknek. Noha károsodás bekövetkeztekor felelőssége az üzembentartás hiányosságai miatt fennáll, a Ptk. 341. §-a jogellenesség hiánya miatt nem alkalmazható.

VII.

A fokozottan veszélyes tevékenységért való felelősség *alanyára* vonatkozó kérdések is jobban megoldhatók a prevenciós kiindulással, mint az érdekeltség alapulvételével.

A felelősség alanyával kapcsolatosan elsősorban akkor merülnek fel problémák, ha különböző okoknál fogva *több személy* jöhet szóba üzembentartóként.

I. A veszélyes üzem *haszonkölcsönbe adása* vagy *szívességből való átengedése* esetén a prevenció szempontjából a következőkre kell figyelemmel lenni:

a) Az üzembentartás — legalábbis tartós használat esetén — a haszonkölcsönbe vevő kezében van, az eredeti üzembentartó arra hatást általában nem gyakorolhat, tehát a tényleges használó helyzete hasonlít az üzembentartókéhoz.

b) Az állandó érdekelttől el kell várni, hogy ingyenes átengedés esetén felelősségteljesen járjon el. Ha hozzá nem értő, könnyelmű emberre bízta a veszélyes üzemet, akkor nemcsak a saját vagyontárgyát kockáztatja, de fokozottan veszélyezteti a forgalmat, márpedig a saját vagyontárgyát általában a vagyontárgy elvesztésén túlmenő kockázat nélkül kiteheti fokozott veszélynek, a forgalmat azonban nem. Ez annál is inkább így van, mert hiszen a fokozottan veszélyes tevékenységgel okozott károk egyik tovább specifikált, gyakori, védekezésre külön is érdemes oka a hozzá nem értés, hozzá nem értő emberek pedig többnyire éppen szívességből jutnak veszélyes üzem birtokába. Ezért az ingyenes átadást úgy is lehet tekinteni, mint az üzembentartó olyan cselekvését, amely önmagában nem jogellenes, de amelyet a baleset azzá avat: gyakori veszélyforrás lévén a jog éppen az átengedést tekintheti relevánsnak a veszélyes üzem felelőssége szempontjából, és üzembentartónak az átengedőt tekintheti — természetesen visszkereseti jogának fenntartásával. Ebben az esetben az átengedés pontosan ugyanolyan magatartásnak minősül, mint az üzembentartás körébe tartozó bármely más tevőleges vagy nem tevőleges magatartás: az átengedőt sajátos — önellentmondó, de jellemző kifejezéssel élve — *objektív „culpa” (inkább: iniuria) in eligendo* terheli.

A kétféle szempont egymással ellentétes. A prevenció szempontjából nagyon is elképzelhető volna az *egyetemleges* felelősség, mert akkor mindkét felet fenyegetné a szankció, és ez a prevenció szempontjából arra tekintet nélkül is elegendő, hogy a felek egymáshoz való viszonyában véletlenszerű lesz, kinek kell a károsulttal szemben helytállnia; ezt a véletlenszerűséget pedig korrigálja a belső viszonyban való kárelosztás.³³ Egy ilyen megoldás a Ptk. 344. §-a alapján akkor volna elképzelhető, ha a bíróság az átengedőt és használót *közösen károkozó* üzembentartókká minősítené. Ha azonban az egyetemlegesség nem volna elfogadható, akkor a prevenció szempont két irányának összevetése azt mutatja, hogy ezek súlya *nem minden időpontban egyenlő*. Minél hosszabb idő telt el az átengedéstől, annál inkább megnő a tényleges használóval szemben alkalmazandó prevenció szükségessége, és annál inkább csökken az eredeti üzembentartóval szemben alkalmazandó ilyen rendszabály indokoltsága. Minél tartósabb ugyanis a használat, annál inkább halmozódnak fel az új használó üzembentartása körében a netáni baleset lehetséges feltételei, annál szükségesebb az ő személyében biztosítani a károkózasmentes működést, tehát annál inkább kell az ő személyére koncentrálni a védekezést. Másfelől: a hosszabb balesetmentes használat elmosza az átengedés jelentőségét a baleset szempontjából; ha a használó hosszabb ideig baj nélkül működött, akkor a később mégis bekövetkező baleset szempontjából az átengedés aligha minősülhet releváns oknak, aligha állhat fenn az a „culpa” in eligendo-féle, amelyre mint az üzembentartás felelősségalapító mozzanatára hivatkoztunk. A megoldás tehát az egyetemlegesség elvetése esetén:

- a) *egyszeri*, alkalmi átengedés esetén az *átengedő* az üzembentartó,
- b) *tartós* átengedés esetén pedig a *használó*.

Ha a baleset tartós átengedés esetén az első időben következik be, szintén az átengedőt lehet üzembentartónak tekinteni, annál is inkább, mert

³³ A szovjet gyakorlatban 1925-ben és ezt követően a bérbeadó és a bérlő egyetemlegesen üzembentartó volt a veszélyes üzem felelőssége vonatkozásában. E gyakorlat megszűnését ANTYIMONOV a magánvállalkozások felszámolásának tulajdonítja. Ingyenes átengedés esetében azonban ma is egyetemlegesen felel az átengedő és a használó (i. m. V. fejezet).

ilyenkor — a használó netáni vétkességét figyelmen kívül hagyva — a baleset feltételei alighanem a korábbi üzembentartás során fejlődtek ki.

2. Nem teljesen ez a helyzet a *bérbe- és haszonbérbeadás* esetében. Ebben az esetben ugyanúgy nem lehet az átengedőtől megkívánni, hogy az új használót felelősségteljes gondossággal válassza ki, mint *eladás* esetében. Ebben az esetben az „a megfelelő embert a megfelelő veszélyes üzemhez” elv érvényesüléséről nem az átengedőnek, hanem a használatbavevőnek kell gondoskodnia: ő ne vállalkozzék veszélyes üzem kezelésére, ha nincs elég hozzáértése. Itt tehát a prevenció eme ágának nem a visszterhesen átengedő ellen kell irányulnia, hanem a használatbavevő ellen. Az ellenkező megoldás bénítaná a forgalmat, de a prevenció szempontjából sem volna megfelelő. A specifikusan a fokozott veszélyből eredő károk megelőzésére irányuló törekvés jegyében tett intézkedéseknek nem a forgalmi jellegű szerződések akadályozása irányában kell hatniok, hanem az új használó irányában. Bérleti, adásvételi szerződések bizonyos, a jogszabályokban megállapított határokon túlmenő megnehezítésével aligha lehet ésszerűen szolgálni a balesetvédelmet. Ezért itt az átengedővel szembeni prevenció célzatú intézkedésre nincs szükség.

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a használat első időszakában bekövetkező baleset gyökere többnyire még a korábbi üzembentartásban gyökerezik, szintén az a helyzet, hogy a preventív intézkedéseknek az új használó ellen kell irányulniok. Visszterhes szerződésekről lévén szó, őt szigorú *megvizsgálási kötelezettség* terheli, és ha baleset vonatkozásában a károsulttal szemben hivatkozhatnék szavatossági hibára vagy más a korábbi üzembentartásban gyökerező hibára, akkor ez csökkenthetné olyan irányú erőfeszítését, hogy ne csak a folyamatos üzemeltetés idején tartsa a veszélyes üzemet üzembiztos állapotban, de gondoskodjék arról is, hogy mindjárt ilyen módon induljon az üzemeltetés. A prevenciónak tehát ebben a vonatkozásban is a használó ellen kell irányulnia.

Bérlet, haszonbérlet és adás-vétel esetén tehát üzembentartónak az új használót kell tekinteni. Ez alól egy kivétel lehetséges: az *egyszeri bérbeadás*, amikor a bérlő az üzemeltetést egyáltalán nem veszi át.³⁴

3. Ha egy *veszélyes üzem területén* az annak üzembentartójától független más személy folytat veszélyes tevékenységet, és ennek során következik be baleset, akkor ezt az *utóbbi* személyt kell üzembentartónak tekinteni, függetlenül attól, hogy milyen jogcímen, milyen jogviszony alapján működik, hogy a saját érdekében vagy annak érdekében, akinek területén dolgozik, ingyenesen vagy ellenérték fejében fejti ki tevékenységét a másik fél területén. Ilyenkor a baleset és az ellene való védekezés szempontjából véletlenszerű körülmény az, hogy az üzembentartás más veszélyes üzem területén történt — az esemény ugyanúgy következett volna be, ha saját területén működik, vagy ha veszélyes üzemnek nem minősülő más létesítmény területén. A *terület* átengedése ugyanis nagymértékben különbözik a *veszélyes üzem* átengedésétől: az előbbi

³⁴ Az ingyenes és a visszterhes átengedés esetén tehát egyaránt célszerű a polgári jogi felelősség eszközeivel is hozzájárulni ahhoz, hogy a használat átszállása ne járjon zökkenővel, ne növelje a rendes veszélyt. A polgári jogi védekezés azonban teljesen eltérő: az *ingyenes* átengedés esetében arra irányul, hogy a veszélyes üzem megfelelő kézre jusson, *visszterhes* átengedés esetében pedig arra, hogy az üzem a biztonság szempontjából kifogástalan állapotban jusson az új használó kezére. A különbség az ingyenes és a visszterhes szerződés különbségére vezethető vissza; kétségtelen továbbá az is, hogy e különbség alapja az érdekeltség kérdésében is keresendő.

esetben a leendő károkozó már az átengedéstől függetlenül is veszélyes üzem üzembentartója, az utóbbi esetben csak az átengedés által lesz azzá.³⁵

4. Nem változtat az üzembentartói minőségen az, hogy a veszélyes üzem nem az üzembentartó, hanem *más személy érdekében* működik, pl. állandóan ugyanannak a személynek fuvaroz vagy termel. Ebben az esetben — ha nem munkaviszonyról van szó — az összes intézkedések megtétele és ennek lehetősége is a fuvarozó, a vállalkozó, illetőleg a saját vagy általa bérelt veszélyes üzemet működtető megbízott kezében van. A fuvaroztató, a megrendelő, a megbízott a kész teljesítményre, illetőleg a megfelelő erőfeszítések megtételére tart igényt, de önmagában az a körülmény, hogy ebben érdekelt, nem jár azzal a következménnyel, hogy a kockázatban is osztoznia kellene. A fokozott veszélyesség ellen irányított, de ellenkező megoldás ismét rossz helyen avatkozna be a folyamatba. Noha a baleset aligha következett volna be a fuvarozás, vállalkozás, megbízás elmaradása esetén, ezek a szerződések mégsem tekinthetők a veszélyes üzem kártételei tipikus okainak, és ezért a védekezésnek sem szabad ebbe az irányba terelődnie.³⁶

5. Ugyancsak nem tipikus oka a veszélyes üzem kártételének a *munkaviszony* létesítése sem: nem a munkavállaló kezébe van a balesetelhárítás összes lehetősége letéve. Ezért ugyanaz a megfontolás, amely a fuvarozót, vállalkozót, megbízottat avatja üzembentartóvá, az üzembentartást a munkáltató kezében hagyja meg. Nem az érdekelttség vagy az anyagi előnyök fejében, hanem mert ő tartja a kezében a védekezés szálait, és ezért az ő tevékenységére kell a preventív hatást koncentrálni. Ami a munkavállalót illeti, az ő ösztönzésére egy másik speciális felelősségi alakzat, a munkajogi felelősség szolgál.³⁷

6. Különleges problémák merülnek fel a veszélyes üzem jogtalan elvonása esetén. Ennek egyik leggyakoribb esete a *feketefuvar*, amikor a veszélyes üzem kezelésével megbízott alkalmazott vonja el a veszélyes üzemét saját vagyoni,

³⁵ Ld. pl. a Legfelsőbb Bíróság Pf. I. 23.158/1957. sz. ítéletét, amelyben az egyik gyár egy közétkeztetési vállalatnak szívességből munkahelyet biztosított, és e munkahelyen baleset következett be. Helyesen állapította meg a bíróság, hogy nincs releváns okozati összefüggés az átengedés és a baleset között; különben is a közétkeztetési vállalatnak kellett a maga területén az óvintézkedésekről, védőberendezésről gondoskodnia.

³⁶ A szovjet gyakorlatban akkor, ha a vállalkozó a megrendelő telepén dolgozik, kezdetben a megrendelő és a vállalkozó egyetemlegesen felelt. Később aszerint alakult a felelősség, hogy a vállalkozó kialakította-e a megrendelő telepén a saját „autonóm zónáját”: ő ellenőrzi-e a területet, amelyen működik (ld. АНТИМОНОВ i. m. V. fejezet). Ehhez bizonyos értelemben hasonlít a magyar Legfelsőbb Bíróság Pf. II. 21.229/1957. sz. ítéletének elvi alapja. Csatornázási művek vízvezetékét kötötték be kiskereskedelmi vállalatnak, és az e célra ástott aknát nem fedték be, nem kerítették körül, de erről a körülményről a kiskereskedelmi vállalatot értesítették. A bíróság a kiskereskedelmi vállalatot tette felelőssé. Az egyik — helytálló — érv az volt, hogy a terület a *vállalat ellenőrzése alatt állott*, és az aknát is e vállalat alkalmazottai ásták ki. Nem helytálló viszont az az érv, hogy a vízvezeték bekötése a kiskereskedelmi vállalat *érdekét* szolgálta; a fuvarozás körében helyes a Pf. I. 21.298/1956. sz. határozatnak az a megállapítása, hogy „akinek javára akár ingyenesen, akár díjazás ellenében a gépkocsi fuvarozást végez, még nem tekinthető a gépkocsi üzembentartójának, mert a veszéllyel járó üzemet nem ő folytatja”. Az érdekelttség nem igazít el, mert igaz, hogy a vízvezeték bekötése a megrendelő érdeke, viszont a vállalkozó is a saját érdekében teljesít: igénye van a vállalkozói díjra.

³⁷ Ennek a rendelkezésnek van egy másik igen fontos indoka is: a reparáció biztosítása. Nyilvánvaló, hogy ha csak a munkavállaló volna felelős, akkor a reparáció kevésbé volna biztosítva, mint a munkáltató felelőssé tétele esetében.

kényelmi vagy egyéb céljaira; eltér a kijelölt útiránytól, külön utakra megy stb. Ezekben az esetekben különböző célokból kell prevenció hatást kifejteni:

- a) a veszélyes üzemek szempontjából általánosan a balesetek ellen,
- b) speciálisan a jogosulatlan elvonás ellen.

A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való speciális felelősségi alakzatnak a rendeltetése az, hogy a balesetek ellen védelmet nyújtson, nem pedig az, hogy a jogosulatlan elvonás ellen nyújtson védelmet. Ami pedig a feketefuvarnak a balesetekkel való összefüggését illeti, ez semmi esetre sem közvetlen: lényegében egyformán lehetséges baleset a feketefuvar idején és a szabályszerű működés során. A jogosulatlan elvonás, minthogy az ugyanannak a szakképzett személynek a részéről történik, aki különben üzemelteti a járművet, nem specifikus, tipikus oka a balesetnek. Mégsem állítható azonban, hogy egyáltalán nincs összefüggés a feketefuvar és a balesetek között, csakhogy ez az összefüggés távoli. Összefüggés van mindenekelőtt abban, hogy a feketefuvarok eltérése olyan rendellenesség, amely — más rendellenességekhez hasonlóan — lazítón hat az egész üzembentartásra; ezenkívül arról árulkodik, hogy az üzembentartás nem történik mintaszerűen. Másodszor összefüggés van abban, hogy a feketefuvarra vállalkozó alkalmazott többnyire nem megbízható, hanem könnyelmű ember, nem egyszer feketefuvar idején hozzánemértőre is bizza a kocsit, olyankor inkább fogyaszt szeszt is, és hajlamos arra, hogy siettében lazítson az elővigyázatosságon. Ezek a kétségkívül többé-kevésbé távoli összefüggések azonban nem amellet szólnak, hogy a jogosulatlan elvonóra kell hárítani a fokozott veszélyességért való specifikus felelősséget: az ő személyében rejlő hiányosságok elleni védekezésre a munkajogi felelősség szolgál. Ami viszont a munkáltatót illeti, neki kell rendet tartania, neki kell minden rendellenesség ellen küzdenie, neki kell megfelelően megválasztania alkalmazottait, neki kell olyan ellenőrzési rendszert kiépíteni, amely a feketefuvar veszélyét is kiküszöböli — pl. el kell érnie, hogy a garázmester csak szabályos menetlevéllel rendelkező gépkocsit engedjen útnak³⁸ stb. Ehhez járul az is, hogy az alkalmi feketefuvar nem változtat azon a tényen, hogy a veszélyes üzem állapota elsősorban a folyamatos üzembentartás minőségétől függ, tehát a preventív hatásnak már ezért is az állandó üzembentartóval, tehát a munkáltatóval szemben kell érvényesülnie.

Feketefuvar esetén ezért az üzembentartói minőség nem változik. Az üzembentartó jogellenes magatartása pedig a károsító eredménnyel együttesen jelentkezve két körülményben nyilvánul meg:

- a) a folyamatos üzembentartás hiányossága;
- b) a feketefuvar lehetővé tételében megnyilvánuló lazaság.³⁹

7. A jogellenes elvonás másik fő esete a veszélyes üzem *ellopása*. Ebben az esetben a prevenció problémája a következőképpen alakul:

a) A lopás elleni preventív hatást nem a veszélyes üzemért való fokozott felelősség segítségével kell elérni; a lopás ellen tehát a történetesen véletlen-

³⁸ A törvényesség érdekében hozott P. IV. 22.277/1956. sz. ítélet pl. ezen az alapon mondta ki az állandó üzembentartó felelősségét olyan ügyben, amikor a gépkocsivezető a gépkocsit lejárt menetlevéllel vitte ki a garázsból.

³⁹ A XIII. sz. polgári elvi döntés (Bírósági Határozatok, 1956. évi 4. sz. 1246. sorsz.), amely a sokszor kifogásolt 14. sz. polgári elvi döntést hatályon kívül helyezte, ugyancsak az álláspontra helyezkedett; ez az álláspont érdemben megfelel a Ptk.-ban kifejezett elveknek is.

szerűen balesetet okozó tolvaj vétkességétől független felelősségével nem cél-szerű védekezni.

b) A tolvaj azonban — eltekintve most attól az esettől, amikor valaki részegségében vagy egyébként csinytevésből egy útra tulajdonítja el a kocsit, tehát voltaképpen nem is lopást követ el — állandó jellegű üzembentartóvá lesz: az ő gondja lesz a balesetmentes állapot fenntartása. Ez amellest szól, hogy a tolvaj balesetokozása esetén őt kelljen üzembentartónak tekinteni.

c) Ezzel szemben áll az, hogy a tolvajlásnak kitétel fokozott veszélyt jelent a forgalomra, mert lehetőséget nyújt arra, hogy ki nem próbált, hozzá nem értő, hebehurgya, lelkiismeretlen, részeg, menekülő stb. ember vegyen részt a közlekedésben. Az állandó üzembentartó tehát akkor, ha a veszélyes üzem ellopását megkönnyíti, nemcsak a saját vagyontárgyát veszélyezteti, de a közbiztonságot is. Az ilyen magatartás — pl. az autó be nem zárása — olyan üzembentartói nemtevés, ami önmagában ugyan külön jogszabály hiányában nem jogellenes, de a tolvaj baleseténél releváns oknak minősülhet, mert tetemesen hozzájárult a balesethez.⁴⁰ Nem csupán *conditio sine qua non*, de egyenesen tipikusnak mondható ok. A forgalom fokozott veszélyeztetése a lopás megkönnyítése által van olyan fontos, hogy a polgári jog élével ez ellen forduljon. Ez a körülmény amellest szól, hogy lopás esetén se változzék az üzembentartó személye — különösen nem, ha a lopás óta nem túlságosan hosszú idő telt el a balesetig. Hosszabb idő eltelte után ugyanis a tolvaj üzembentartói minősége megszilárdul, állandóvá válik, a balesetmentes idő pedig arra vall, hogy az adott esetben a tolvaj hozzáértő és higgadt ember, tehát in concreto a lopás, illetőleg annak megkönnyítése sem járult hozzá relevánsnak minősíthető módon a balesethez. A megoldás tehát:

a) az üzembentartói minőség általában átszáll a tolvajra, de

b) marad az üzembentartónál, ha

aa) az mulasztásával megkönnyítette a lopást és

bb) a lopás óta a balesetig nem telt el hosszú idő.

VIII.

A veszélyes üzemek kártételeivel kapcsolatos bírósági gyakorlatban viszonylag ritka eset az, amikor a bíróság a veszélyes üzemnek a vétkességtől független felelőssége kereteit nem lépi túl.⁴¹ Az idevágó határozatok tekin-

⁴⁰ Ezen az állásponton volt a XIII. sz. polgári elvi döntés. Ez a francia gyakorlat álláspontja (ld. PLANTOL—RIPERT i. m. 1020. pont), a svájci gyakorlaté (ld. NÁNÁSSY Béla ismertetését a Közlekedési Közlöny 1957. 34. sz. 608—609. p.) és legújabbban a belga gyakorlaté is (Revue Trimestrielle et Droit Civil, 58. évf. (1950). 1. sz. 206—207. p.). ANTYIMONOV lényegében szintén hasonló álláspontot foglal el, de a lopásra vezető mulasztást a felelősség önálló, vétkességi alapjának tekinti (i. m. V. fejezet). A magyar bírósági gyakorlatban előfordult Pf. II. 20.259/1957. sz. ügyre ld. a 43. sz. jegyzetet.

⁴¹ Példás ítélet ebből a szempontból a Pf. V. 22.309/1959. sz. legfelsőbb bírósági ítélet, amelynek ítéletileg megállapított tényállása szerint a tanúk ellentmondó vallomása folytán nem volt bizonyítható, hogy megállt-e a villamos, mielőtt a sérült arról lelépett. A bíróság „tárgyi felelősség alól mentesítő ok bizonyítottságának” hiányában megállapította a teljes felelősséget.

télyes részében lényeges szerephez jut az üzembentartónak vagy alkalmazottjának a *vétkessége* is.⁴²

Ez a jelenség több okra vezethető vissza:

a) A vétkesség taglalására többnyire azért kerül sor, mert a bíróság a perben a munkajogi felelősség kérdését is igyekszik tisztázni, vagy pedig már a büntetőjogi felelősséget tisztázták, és erre is hivatkozik a kártérítési ügyben eljáró bíróság. Ez kifogás alá nem eshet, ezt a perjogi követelmények is megkívánhatják.

b) Már kifejtettük, hogy a bíróságok a károsult saját hibájának megállapítása esetén is általában kutatják a károkozó oldalán fennforgó vétkességet, ahelyett, hogy csupán az önhibás beavatkozás objektív és relatív elháríthatatlanságát vizsgálják.

c) Bizonyos esetekben ezen túlmenően is belejátszanak szubjektív elemek a veszélyes üzem felelőségének a kérdésébe. Számos ilyen vonatkozásra rámutattunk már, most ezeket összefoglaljuk.

aa) Az *erőhatalom* objektív és relatív felfogása mellett nem egyszer jutnak a vétkességet elérő vagy ahhoz közelálló szubjektív elemek fontos

⁴² A Legfelsőbb Bíróság ítéletei közül megvizsgált 67 olyan esetben, amelyben veszélyes üzem kártételéről volt szó, de nem veszélyes üzemek összecütkezéséről, ahol köteles a bíróság a vétkességet vizsgálni, 37 esetben hivatkozik a bíróság vétkességre: 28 esetben marad az ún. „objektív” felelősség keretei között; 2 esetben az ítéletből nem volt megállapítható a vizsgált körülmény. Néhány példát erre egyébként l. Főrsi, Kártérítés jogellenes magatartásért, Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1958. 126—127. p. További jellegzetes példák: a P. Eln. Tan. 20.896/1959. sz. ügyben kimondja, hogy a tűz a hajón a veszélyes üzem körébe tartozó okból tört ki, kimentő okot nem bizonyítottak, majd hozzáteszi, hogy a hajó tulajdonosa a tüzet okozó alkalmazott gondatlansága alapján is felelős. A Pf. V. 22.307/1959. sz. ítélet az alperes vétkességét öt pontban foglalja össze, majd a tárgyi felelőség alapján marasztal. A Pf. II. 22.418/1959. sz. ügyben a bíróság kifejti, hogy az alperes nemcsak tárgyi felelőség alapján felel, hanem alkalmazottjainak vétkessége alapján is. A vétkesség említésére ebben az ügyben annál kevésbé van szükség, mert az indokolás azzal kezdődik, hogy az alkalmazott ellen a nyomozást megszüntették. Nagyon tanulságos a Pf. I. 21.482/1959. sz. ítélet, egy a MÁV gazdasági vasútja által okozott erdőtüz ügyében. A tüzet a mozdony szikrája okozta; a szikra meggyújtotta a töltésen levő avart, és a tűz az erdőigazgatóság által a védőövezetben jogellenesen ki nem vágott fákra áttérjedve az erdőben nagy kárt okozott. A közzelható vétkesség nem vitás. Ami azonban a MÁV magatartását illeti, a bíróság először — szakvélemény alapján — megállapítja, hogy a mozdony szikrafogója kitűnő volt: ha a mozdony mégis kibocsátott szikrát, az „tűlesik azon a határon, amely a mozdony üzembentartásához szükséges füstszuszpenzió mellett megakadályozható”, ezért ezen az alapon a MÁV nem felel, felel azonban azért, mert az avart nem tisztította el a töltésről. Véleményünk szerint az indokolás hibás. Bármilyen jó is a szikrafogó, ezen az alapon csak vétkességi felelőségi rendszerben lehetne szó mentesülésről. A szikra mint az üzem körén belül keletkezett ok, még elháríthatatlansága esetén sem mentesítő körülmény, a Ptk. előtti jog alapján vizsgálva pedig nem is erőhatalom. Az ítélet megáll a vétkességre hivatkozás nélkül egyedül azon az alapon, hogy erőhatalom, harmadik személy elháríthatatlan magatartása nem volt bizonyítható, a károsult hibája pedig nem volt objektíve elháríthatatlan. Más esetekben a bíróság szükség-telenül hivatkozik vétkességi felelőség esetén is a veszélyes üzem felelőségére. Erre a logjellegzetesebb példa: 25 éves vízvezetéki főcső megrepedt, a víz a pincébe folyt, a ház süllyedni kezdett, le kellett bontani. A Pf. III. 20.449/1959. sz. ítélet a városi vízvezeték hálózatát fenntartó vállalatot e minőségében — erőltetetten — veszélyes üzemmé minősítette, majd marasztalta azon az alapon, hogy elmulasztotta a cső tisztítását, karbantartását. Ezt a helytálló ítéletet a bíróság meghozhatta volna veszélyes üzemmé minősítés nélkül is. A Fővárosi Bíróság 41. Pf. 29.187/1959. sz. ítéletében egyébként kifejezetten felhívta a figyelmet arra, hogy tárgyi felelőség fennállása mellett a felelős személy vétkességének vizsgálata szükségtelen.

szerephez. Az erőhatalom relatív felfogása egyebek között azt is jelenti, hogy mérlegelni kell az adott kártípus gyakoriságát és azt, hogy ehhez képest gazdaságilag indokolható-e a technikailag lehetséges védekezés. Ennek megítélése szubjektív elemek megítélését jelenti: azt kell megítélni, hogy valamely elhatározás vagy elhatározás elmaradása indokolt volt-e.

bb) Ugyanez a helyzet az *elháríthatatlan külső ok* más eseteinek relatív felfogásával kapcsolatban, ideértve a károsult elháríthatatlan beavatkozását is. Különösen fel kell hívni ebben a vonatkozásban a figyelmet arra a már kifejtett álláspontra, hogy pl. iskola közelében nem minősülhet elháríthatatlannak az, ha egy gyerek hirtelen autó elé ugrik, mert ezzel iskola közelében fokozottan kell számolni.

cc) Láttuk, hogy az *üzembentartó* kiléte sem független a vétkességhez közelálló pszichikai mozzanatoktól. A gépkocsi jogtalan elvonása esetén a tulajdonos üzembentartó marad, ha hibás abban, hogy a gépkocsit elvonhatták (nem zárta el az autót, nem gondoskodott arról, hogy portása a menetleveleket ellenőrizze stb.). Ugyanez a helyzet, ha gondatlanul jogosítvánnyal nem rendelkező vagy ittas személynek adja kölcsön a gépkocsit stb.⁴³

Mindez arról tanúskodik, hogy tarthatatlan a polgári jogi felelősség területén a szubjektív és objektív felelősségi rendszer megszokott módon való szétválasztása. Az objektív felelősség területének messze túlnyomó részét elfoglaló veszélyes üzemi felelősségi területen a felelősség alapja egy a vétkeségtől független szubjektív magatartás, és ettől a magatartástól számtalan átmenet vezet a vétkes magatartásig. A veszélyes üzemi felelősségének alapjául szolgáló magatartás és a vétkes magatartás csupán fokozatokban és a konkrét szituációkban tér el egymástól, valójában azonban ezek a magatartások *a polgári jogi felelősség szempontjából egymínőségűek*. Nem az dominál bennük, ami elválasztja őket, hanem ami összeköti:

a) a károkozásban rejlő társadalmi veszélyességük,
b) a konkrét magatartás kedvezőtlen társadalmi megítélése és
c) e magatartásfajtának a kártérítés eszközével való befolyásolhatósága. Mind az ún. objektív, mind az ún. szubjektív felelősség annyiban szubjektív, hogy alapjuk valamely károkozó, de a kártérítés eszközével javítható magatartásfajta, és annyiban objektív, hogy a külvilágban bekövetkezett kárra reagálván, objektív törvényszerűségek szerint fejti ki hatását az egyénre és társadalomra. A vétkesség alapuló felelősség és a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség közös kettős gyökere tehát a *károsodás, továbbá az arra vezető, társadalmilag kedvezőilen megítélésben részesült magatartás-*

⁴³ Igen jellemző a vétkességi mozzanat vonatkozásában a már említett Pf. II. 20.259/1957. sz. ítélet, amely szerint „... II. r. alperes könnyelmű magatartása tette lehetővé, hogy idegen személy a gépkocsit használatba vegye s (ezért III. r. alperest) a II. r. alperes gépkocsivezető munkáltatóját is tárgyi felelősség terheli az idegen személy által okozott kárért”. Itt tehát két vétkességet is tartalmazó láncolat vezet el a tárgyi felelősség alanyához: az üzembentartónak minősülő személy vétkes alkalmazottja kiválasztásában és felügyeletében (az alkalmazott ugyanis már többször végzett és segített elő feketefuvar), az alkalmazott *gondatlanul* átengedte a gépkocsit jogosulatlan személynek, ez a személy pedig balesetet okozott. További jellemző példa: az apa vesz a gyerekének motorkerékpárt, a gyerek üzemelteti azt, mégis az apa az üzembentartó, mert *előre kellett volna látnia*, hogy a gyerek nem eléggé érett a motorvezetésre (B. H. 1959. I. 2174. sorsz.).

fajtanak a kártérítés eszközével való befolyásolhatósága, vagyis a prevenció lehetősége.⁴⁴

Az ezen az alapvető megegyezésen belül meglevő különbözőség pedig a következőkben foglalható össze:

a) a tényállás vonatkozásában: a vétkességen alapuló felelősség tényállása *általánosabb jellegű* („neminem laedere”); ehhez képest *specifikus* a fokozottan veszélyes tevékenységen alapuló felelősség tényállási köre;

b) a *jogellenesség* vonatkozásában: a fokozottan veszélyes tevékenységből eredő minden kár jogellenesen áll elő, tehát ebben a körben a *károsodásra vezető nemtevés is minden esetben jogellenes*;

c) a *magatartás értékelése* vonatkozásában: a vétkességen alapuló felelősség körében csak a szándékosságnak és a gondatlanságnak van jogi relevanciája, a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség körében azonban annak is, ha az üzembentartó nem fejt ki a *tételesen kifejezetten felsorolt konkrét jogi kötelezettségeken túlmenő aktivitást*, és ez vezet károsodásra.

Ilyen körülmények között, minthogy a vétkességen alapuló felelősség tényállás-típusai sokkal szélesebb körűek, mint a fokozott veszélyesség tényállástípusai, minthogy továbbá a fokozott veszélyesség körében a vétkességen alapuló felelősség köréhez képest a jogellenesség objektív és a magatartás megítélésének szubjektív oldalán is bizonyos többletnek is van jogi relevanciája, a *vétkességen alapuló felelősséget lehet általánosabbnak tekinteni*.

ОБ ОСНОВНЫХ ВОПРОСАХ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, СВЯЗАННУЮ С ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТЬЮ

Д. Эршу

Изложив критический очерк важнейших буржуазных взглядов на ответственность за деятельность, связанную с повышенной опасностью, автор выражает мнение, что согласно социалистической концепции цель этой формы ответственности с точки зрения правовой политики заключается главным образом в превенции посредством возмещения ущерба, при наличии определенного типичного вида основания ущерба, допускающего специальные возможности для защиты. При такой концепции эта форма ответственности связана с формой ответственности, опирающейся на принцип вины, фактом, что при каждом из указанных двух видов ответственности имеется возможность повлиять средствами возмещения вреда на осуждаемое обществом вредоносное поведение, т. е. при каждом из этих видов ответственности налицо возможность предупреждения. Различие между ними заключается в следующем:

a) *фактический состав* ответственности, опирающейся на принцип вины, имеет *более общий характер*;

b) всякий вред, вытекающий из деятельности, связанной с повышенной опасностью, наступает противоправно, поэтому — в отличие от ответственности, опирающейся на принцип вины — и вредоносное *бездействие* является противоправным во всяком случае;

в) при ответственности, основанной на принципе вины, правовые последствия влекут за собой лишь умысел и неосторожность, а при деятельности, связанной с повышенной опасностью также и то обстоятельство, что лицо, эксплуатирующее источник

⁴⁴ A polgári jogi felelősség specifikus eszközeivel való befolyásolhatóság lehetőségén alapuló egységes polgári jogi felelősségi rendszer bővebb kifejtése már meghaladja a tanulmány kereteit. Ld. erre Eörsi: Kísérlet egy egységes polgári jogi felelősségi rendszer felvázolására. Az MTA II. Osztályának Közleményei, IX. (1959.) 2. sz. 117—137. p. valamint: Prevenció és vétkesség. Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, III. (1960) 1. sz. 33—58. p.

повышенной опасности, не проявляет активности, превышающей его правовую обязанность, причем вследствие этого возник вред.

Эта форма ответственности опирается на деятельность двух видов: либо на слишком примитивно проводимую деятельность, либо на деятельность, использующую концентрированную энергию. При примитивной деятельности опасность ярко выступает, причем с исключением опасности проявляется тенденция в направлении прекращения повышенной ответственности, между тем при использовании концентрированной энергии, вследствие того, что опасности, связанной с использованием техники, противопоставляется техническая оснащенность и соответствующая организованность, в интересах непрерывного применения охраняемых мер и постоянного повышения их уровня, ответственность неизменно сохраняется.

Лицо, исполняющее деятельность, связанную с повышенной опасностью, может освободиться от повышенной ответственности, если нет возможности на то, чтобы повлиять на соответствующее исполнение данной деятельности. Так стоит дело тогда, когда наступление вреда не связано с повышенной опасностью деятельности, а также тогда, когда вред был вызван непреодолимой внешней причиной. В связи с последней следует отметить, что непреодолимая сила, даже будучи предвидена, не может быть отвержена, поэтому защита против нее проводится главным образом в плане развития техники. Между тем другие случаи непреодолимой внешней причины — будучи учтены — могут быть отвержены, поэтому защита против них включает в себя и улучшение предвидения. Однако все случаи непреодолимой внешней причины совпадают в том, что они поддаются объективной и относительной оценке. Это значит, что при их оценке следует исходить не из конкретных возможностей данного вида вредоносной деятельности, а из того, имелась ли вообще наличие возможности отвести вред на данном уровне развития путем приложения общественно обоснованных материальных и других усилий, а в случае надобности также насчет усилий, выходящих за пределы обязанностей, предусмотренных в отношении данной деятельности правовыми нормами. Статья подкрепляет эти положения рядом примеров, имевших место на практике.

Автор исходит из того, что и вопрос о субъекте ответственности следует решить исходя из предупреждения. В этом отношении следует учесть не только заботливость, требуемую при использовании источника повышенной опасности, а также то, что переход источника повышенной опасности в руки неосведомленного лица увеличивает опасность причинения вреда. Поэтому личность владельца не изменяется в случае передачи пользования по любезности или в случае ссуды, если речь идет о передаче источника повышенной опасности только для единичного, случайного использования, но наступает такое изменение, если источник повышенной опасности передается в пользование на длительное время, причем в таких случаях иногда может быть установлена и солидарная ответственность. Эти же обстоятельства объясняют то, что личность владельца источника повышенной опасности не изменяется в случае совершения т. н. «черной» перевозки а также и при похищении машины в случае, если халатность владельца содействовала похищению и не истекло еще слишком длительное время от похищения. Личность владельца не изменяется в случае, если деятельность источника повышенной опасности проводится на территории другого источника повышенной опасности (на территории определенной фабрики); если эта деятельность проводится постоянно для другого лица как заказчика в связи с договором подряда или перевозки; если лицо, непосредственно причинившее вред, находится в трудовом отношении у владельца повышенной опасности.

Наконец автор показывает и анализирует явление, заключающееся в том, что в судебной практике при рассмотрении дел об ответственности за деятельность, связанную с повышенной опасностью, в ряде случаев исследуется вопрос о вине.

DES QUESTIONS FONDAMENTALES DE LA RESPONSABILITE POUR DES ACTIVITES PARTICULIEREMENT DANGEREUSES

Gyula Eörsi

L'étude après avoir donné un aperçu critique des différentes conceptions bourgeoises relatives à la responsabilité pour des activités particulièrement dangereuses, constate que d'après la conception socialiste le but de cette forme de la responsabilité consiste en premier lieu dans la prévention des préjudices, par moyen de la réparation du dommage, dans des cas typiques offrant des possibilités particulières pour s'en prémunir. Selon cette conception, cette forme de la responsabilité se trouve liée à la responsabilité

délictuelle par le fait, quo dans les deux formes existe également la possibilité d'influer sur la conduite préjudiciable des hommes, blâmés par la société, donc la possibilité de la prévenir par moyen de la réparation du préjudice. La différence entre les deux formes est la suivante :

a) les faits susceptibles d'entraîner une responsabilité délictuelle ont un caractère plus général ;

b) tout préjudice dérivant d'une activité particulièrement dangereuse se produit d'une manière illégale, donc — contrairement à la responsabilité délictuelle — même l'inactivité préjudiciable est toujours illégale ;

c) en matière de responsabilité délictuelle seulement le dol et la négligence comptent devant la loi : dans le domaine des activités particulièrement dangereuses le fait que l'exploitant ne déploie aucune activité allant au-delà de ses obligations juridiques entre également en ligne de compte, pourvu qu'un préjudice en résulte.

Deux genres de conduite peuvent être à la base de cette forme de la responsabilité : une activité déployée avec des moyens trop primitifs, et une autre qui est déployée à l'aide d'une énergie concentrée. Quant à la première, le danger est imminent et le développement tend vers la cessation de la responsabilité accrue, par moyen de l'élimination du caractère dangereux de l'activité. Quant à la deuxième, les dangers qu'elle comporte deviennent latents par l'opposition de la technique à la technique et par une organisation appropriée : cependant la responsabilité accrue continue de subsister, dans l'intérêt du maintien, voir même de l'augmentation de l'efficacité de la défense contre les préjudices.

La possibilité d'une libération de la responsabilité accrue est donnée seulement aux cas où il est impossible d'exercer par ce moyen une influence sur la conduite appropriée de l'activité particulièrement dangereuse. C'est le cas, lorsque le préjudice n'est pas en rapport avec la nature particulièrement dangereuse de l'activité, comme aussi lorsque le préjudice a été provoqué par une cause extérieure inévitable. Parmi ces dernières, la force majeure est impossible à écarter, même si on peut la prévoir ; la lutte contre celle-ci se déroule donc en premier lieu sur le plan du perfectionnement de la technique. Par contre, les autres cas de causes extérieures semblables sont susceptibles d'être écartées, si on les prévoit. En cette matière donc la défense comprend aussi l'intensification de la prévoyance. Toutes les espèces des causes extérieures inévitables concordent cependant en ce qu'elles doivent être appréciées d'une manière à la fois objective et relative. Ce qui veut dire, qu'en les appréciant, au lieu de partir des possibilités concrètes de l'activité dangereuse, il faut examiner si, au niveau actuel de l'évolution, le préjudice a pu être écarté ou non par des efforts matériels et autres, justifiables devant la société, et en cas de besoin même par des efforts allant au-delà des prescriptions légales, obligatoires en matière d'exercice de l'activité en question. L'auteur invoque plusieurs cas d'espèce qui se sont présentés dans la pratique pour soutenir ces thèses.

L'étude détermine le sujet de la responsabilité en partant également de l'idée de la prévention. A ce propos il faut tenir compte non seulement de la diligence manifestée dans l'exploitation, mais aussi du fait que le danger du préjudice s'augmente dès que la source de ce dernier tombe dans des mains profanes. A cause de ceci, par exemple au cas d'une cession de l'usage par complaisance ou en cas d'un prêt à usage, la personne de l'exploitant demeure inchangée, à condition qu'il s'agisse d'une seule cession occasionnelle, tandis qu'elle change, lorsqu'il y a cession à usage prolongé, sauf si une responsabilité solidaire peut être établie. On doit attribuer aux mêmes circonstances, qu'au cas de courses noires la qualité d'exploitant ne change pas et au cas où la véhicule est volée, cette qualité reste inchangée seulement, si le vol a été facilité par la négligence du propriétaire et si du moment du vol seulement un temps relativement bref s'est passé. La personne de l'exploitant ne change pas davantage, lorsque l'entreprise dangereuse déploie son activité sur le terrain d'une autre entreprise dangereuse (p. ex. d'une fabrique), lorsque l'entreprise agit d'une manière permanente dans l'intérêt d'une autre personne ayant la qualité d'auteur de commande ou de transport et enfin lorsque l'auteur direct du préjudice est un employé de l'exploitant.

Pour finir, l'auteur décrit et analyse le phénomène récent du retour de la jurisprudence dans des cas considérablement nombreux vers la recherche de la culpabilité, lorsqu'il s'agit d'apprécier la responsabilité pour des activités particulièrement dangereuses.